

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2018. november • XXIX. évfolyam 11. (336.) szám

Ára: 330 Ft

Foto: Sándor Boglárka

- **Mindenszentek és halottak napja idején: halott- és temetői kultusz tegnap és ma**
- **Csuvár Zoltán sportvezetői, nyomdatulajdonosi és rotarysta karrieréről**
- **Miért mondott le Latinovits János 1938-ban?**
- **Orvoskonferencián Kárpátalján**

Tartalom

- Amikor Ég és Föld összeér (Tomaskovity Szabolcs összefoglalása)..... 3
- „Nincs halál, csak átváltozás...” (Lex Orsolya tanulmánya).....6
- Emlékezzünk Pap Ivánra! (Kosztolányi Károly nekrológja)..... 10
- Miért mondott le dr. Latinovits János a főispánságról? (Zorn Antal írása)..... 11
- Őszi séta a Rókus temetőben (Sándor Boglárka képriortja)..... 12
- „Minden szép és jól sikerült kiadványt sikerként élek meg...” (Zalavári László interjúja Csuvár Zoltánnal)..... 14
- Kitüntetések októberben (BH-összeállítás)..... 16
- Hatvankét év után... (Puskás László visszaemlékezése)..... 17
- Kitérő – Utam Bajától Lewisburgig (Szöges Ferenc önéletírásának 2. része) ... 18
- Kárpátaljai magyarok között (Péter Árpád tudósítása)..... 20
- Az alkalmi festő (Szöke György István anekdotagyűjtése)..... 22
- A tanítóképző és a szerb megszállás (Sarlós István recenziója)..... 23
- Csülök, kicsit másképpen (Szünder Dezső receptje)..... 24

Élők és holtak

Mayer János

■ November több kultúrában is az elhunyt rokonokra, barátokra, pályatársakra történő emlékezés ideje. Mindenszentek és halottak napja környékén érdemes megállnunk és végigtekintenünk magunkban, kik is hiányoznak életünkben, akikre ugyanakkor mégis jó szívvel emlékezünk vissza. E lapszámunk több írása is ennek kapcsán született: néhány fotó révén sétát tettünk városunk emblematis s írkertjében, a Rókus-temetőben (honlapunkon további képeket is találunk), autentikus forrásból értesülhetünk a két novemberi egyházi ünnep eredetéről, illetve a halálozáshoz, halottkultuszhoz kapcsolódó magyar népszokásokról. (Egy későbbi számunkban a bajai hadisírokról is olvashatnak összefoglalást, ami most technikai okokból elmaradt.)

2018-ban a *Bajai Honpolgár* is számos egykori szerzőjétől (dr. Vajtai István, dr. Bálint Gábor, Bernschütz Sándor, Kabdebó Tamás, Pap Iván, Makk Ferenc és mások) volt kénytelen végső búcsút venni, s ez mindannyiunkat figyelmeztet önmagunk és világunk mulandóságára. Mindannyiuk írásai nagyon fognak hiányozni nekünk és olvasóinknak is, ám bízunk abban, hogy az újabb „honpolgáros” generációk alkotásai is utat találnak majd a lapunkat megvásárlók szívéhez. Időközben sikerrel lezajlott a *Bajai Honpolgár-estek* első két előadása; ezeket hamarosan írott formában lapunkban is megtalálhatják, december-

ben pedig újabb izgalmas témával várjuk az érdeklődőket. Figyeljék honlapunkat és facebook-oldalunkat, hogy ne maradjanak le semmiről! Novemberi lapszámunkban igyekeztünk a múltból való megemlékezések mellett az aktualitásokra is figyelni, és természetesen havi rendszerességgel jelentkező rovatainkkal ezúttal is találkozhatnak. Így igyekeztünk a múlt – jelen – jövő egységét megteremteni, mert hiszünk abban, hogy írásaink a jövőnek is szólnak. És nemcsak azért, mert halottaink munkásságának emléke erre kötelez minket: bár elmúlt időkről, holtakról írunk, nagy szellemeket idézünk, a Bajai Honpolgár – szándéka szerint – nagyon is élő anyag.

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd, Szünder Dezső,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stílusztikai javításának jogát fenntartja!

Mára és halottak napjára

Emesz Margit

„Istennek báránya
Kí elveszed a világ bűneit
Adj nekünk békét”

A halottak
A halottak békében élnek
Hagyd békében őket
Keletről nekik is fölkel a nap

Reggel jönnek
Szelíd reggelit terítenek
Ráncos kézzel frisset
Szél fújta éltető kenyeret

Bűneiket
Kék ég alatt mossák tisztára
Vallomásuk törek
Tejfák között fáradtan bolyongnak

Déli harang
Hangja ül terített asztalon
Golyó célpontja ő
Török a kenyér a közös ima

Örök éjjel
Viaskodik fölkelő nappal
Bűnök sodrásában
Élő halottak vagyunk ma is

Kardot rántok
Hüvelyében lelkeim magzatom élet
Vacsorát terítek
Büntetlen sírom helyét életre

Engedjétek, hogy ma
Egymáshoz közelebb lehessünk

Amikor az Ég és a Föld összeér...

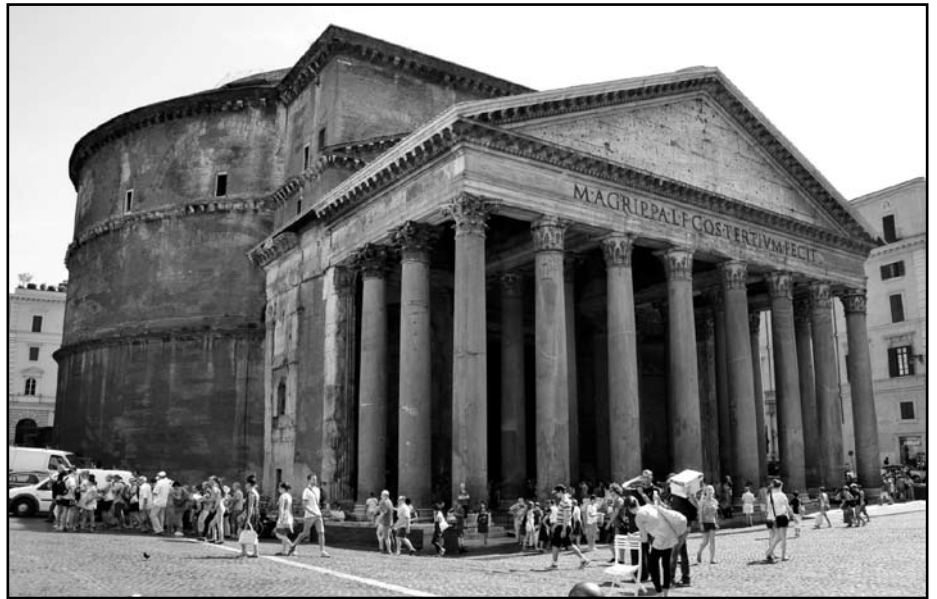
Mindenszentek főünnepéről és halottak napjáról

Tomaskovity Szabolcs papnövendék

■ A Katolikus Anyaszentegyház hite három nagy csoportosulásra osztja Krisztus titokzatos testének, az Egyháznak az egészét. A hívő ember célját és földi záradoklásának végső értelmét jelentő győzedelmes Egyházhhoz (*Ecclesia triumphans*) tartoznak az angyalok és azok az üdvözült lelkek, akik Krisztus megváltói áldozata révén a mennyei dicsőség részesei. Nem egy történésen kívüli, személytelen valóságról van itt szó, hanem arról a boldogító és eleven, az egyes személyek teljességén és különbözőségén alapuló életközösségről, mely közvetlenül és állandóan válaszol az Isten szeretetére. Csupán keveseknek osztályrésze azonban, hogy szeretettel és türelemmel viselt szenvedéseik által már földi életük végére megérjenek a lelki tökéletességre, és így azonnal eljussanak az istenlátás örömére. Ezért a szentírási összefüggéseken alapuló teológiai fejlődés megállapította, hogy még mielőtt a földi életből töredékes tisztasággal távozó, igaz lelkeknek megadná Isten az üdvösséget, helyet és időt biztosít számukra, hogy lemondjanak addig dédelgetett vágyaikról, rossz szokásaikról, és így fokozatosan, személyiségük minden síkján elteljenek az Isten előtti engedelmisséggel és szeretettel. Ők alkotják a szenvedő Egyházat (*Ecclesia patiens*), közismertebb nevén a tisztítóüzben szenvedő lelkek közösségét.

Az elnevezés azt a fájdalmas és önváddal teli tisztulási folyamatot hivatott szemléltetni, melynek a személyiségből bizonyos dolgokat ki kell égetnie. Az igazi büntetés viszont az üdvösségből való ideiglenes kizárás, hiszen a lélek ekkor már mindenél jobban vágyakozik az Isten látására. Értük végzett imádsággal és felajánlott áldozattal segítségükre siethet a harmadik csoport, a küzdő Egyház (*Ecclesia militans*) nagy családja.

Ez a tulajdonképpeni földi Egyház, melynek tagjai a bűnök, a kísértések útvesztői és az élet megpróbáltatásai között haladnak az üdvösség felé. Az Egyháznak ez a három szintje – az ontológiai különbségek ellenére is – szinte állandó kapcsolatban van egymással, hiszen a küzdő Egyház tagjai nemcsak joggal bízhatnak az Istennel lévő üdvözültek hatékony közbenjárásában, de a szentek könyörgéseihez társulva imádságaikkal kiesdhetik a tisztuló lelkek büntetésének mielőbbi elengedését. Ennek

A római Pantheon

a lelki egységnek különösen szép megnyilvánulása *mindenszentek* főünnepé és *halottak napja*. Korunk jóléti társadalmi kétségkívül elősegítették annak az elterjedt jelenségnek a kialakulását, miszerint a ma embere csupán földi keretek között gondolja el az életet, és csak kevesekben merül fel egyáltalán egy titokzatos, földöntúli világnak a kételye. Többen a mostani két ünnepnapot is tévesen egynek tartják, vagy csak az időközben rájuk ragasztott babonákkal és hiedelmekkel elferdített, kiüresített mondanivalójukat ismerik.

Az Egyház azért szentel külön ünnepet mindenszentek tiszteletére, mert nem akar az Isten látására jutott lelkek közül egyet sem figyelmem kívül hagyni, hiszen a mennyet sokkal többen lakják azoknál, mint akikről hivatalosan is kimondták, hogy az üdvözültek seregét gyarapítják. Az egyházi hagyomány kezdetben csak a *vértanúkat*, azaz azokat a férfiakat és nőket sorolta a szentek közé, akik tudatos döntést követően, vérük ontásával tettek tanúságot Krisztusba vetett hitükről. „*Semen est sanguis Christianorum. – A keresztények vére a kereszténység magvetése.*” – vélekedett sokakat megtérítő halálukról a latin író, *Tertullianus* (160 k. - 225). Ebből is látszik, hogy a szentség eszményének megvalósítása életünkben semmiképpen sem egy öncélú tevékenység, nem lehet a hiú dicsőségvágy eredménye. Sőt, a Szentírásban fellelhető isteni parancsolat egyenesen köteleességünként vélekedik róla: „*Legyetek*

szentek, mert én, az Úr, a ti Istenek szent vagyok.” (Lev 19,2) Az Egyház tehát azért emlékezik meg ünnepélyes formában a hitbajnokairól, hogy hálát adjon megerősítő életpéldájukért az Istennek, és győzelmi jelvényként mutassa fel őket az azonos mennyei örökségért küzdő földieknek. Azonban nemcsak a hitvalló vérontás vezet el az üdvösségre. Az ókori keresztényüldözés megszűnését követő felismerés bevezette a *fehér vértanúság* fogalmát, mely azokra a szentekre értendő, akik bár természetes halállal távoztak, de életükben szinte a vértanúsággal felérő lemondásokkal és lelki gyakorlatokkal fejlesztették tökélyre az erőnyeket. Így a nagyobb feltűnést nem keltő, csendes világiak, az ismeretlenség homályába burkolózó vértanúk vagy akár szent életű kortársaink is ugyanazon mennyei dicsőségnek lehetnek részesei, mint a legnépszerűbb és az Egyház által hivatalosan szentté avatott személyek.

Mindenszentek ünnepét először a keleti egyházban, 380 körül ülték meg, mint az ismert és ismeretlen vértanúk emléknapját. A nyugati egyházban egy római templomszenteléshez kötődik az ünnep eredete. 609. május 13-án *Szent IV. Bonifác pápa* (608-615) díszes külsőségek közepette vette át *Phokas császártól* (602-610), és szentelte fel Szűz Mária, a Mindenszentek Királynője és az összes vértanú tiszteletére az ókori Róma egyetlen épületben megmaradt templomát, a hajdani Mars-mezőn elterülő *Pantheon*ot. A Marsnak és Vénusz-

nak ajánlott első szentélyt Kr. e. 27-ben emeltette *Marcus Agrippa* (Kr. e. 63-Kr. e. 12) konzul. Ez azonban kétszer is tűz martaléka lett, majd végül *Hadrianus császár* (117-138) építtette újjá 120-124 között, és a birodalmában tisztelt összes istenség (görögül: *pan theón*) védelme alá helyezte. A napjainkban is eredeti szépségében megcsodálható, kerek alaprajzú építészeti remekmű átmérője és magassága egyaránt 43,45 méter. A hozzá toldott roppant előcsarnokot 16 egyiptomi gránitoszlop díszíti. A felfelé egyre kisebbedő kazettákkal ékesített kupola egy 9 méter átmérőjű kerek nyílásban végződik, melynek érdekessége, hogy teljesen nyitott, így a napsugarak, de a csapadék is közvetlenül éri a belső teret. Többek között itt találtak örök nyugalomra a nagyszerű reneszánsz festő, *Raffaello Sanzio* (1483-1520) földi maradványai, akinek sok alkotásával találkozhatunk a Vatikáni Múzeumban.

De talán az övénel is jelentősebbek azoknak a vértanúknak a csontereklyéi, melyeket a templom felszentelését megelőző napon 18 feldíszített kocsihoz hoztak a katakombákból, és helyeztek el a régi-új falak között. Az ókori római törvény ugyanis tiltotta a város falain belüli temetkezést, ezért még a nemesi családok sírkamrái is az országutak mentén álltak. A sírboltok szűkössége és a hívek számának gyarapodása miatt viszont a rómaiaknak új megoldást kellett keresniük szeretteik földi maradványainak elhelyezésére. Ekkor fordultak a zsidó hagyományból ismert föld alatti temetkezéshez, hiszen Róma vulkáni tufából álló, könnyen bányászható altalaja lehetővé tette a helyenként több emeletet is magába foglaló alagútrendszer kiépítését, melynek oldalsó, lezárt bolthajtásaiba helyezték a lepedőbe göngyölt holttesteket.

Ekerlyetartó egy szent maradványaival

Később, a keresztényüldözés korszakában a hívek gyülekezőhelyeként is szolgáltak ezek a földalatti járatok. Ez idő tájt az istentiszteleteket rendszerint titokban, házaknál tartották, de a katakombákban eltemetett vértanúk halálának évfordulóján sírjuk, ereklyéik felett miséztek. Majd a keresztények számára is szabad vallásgyakorlatot engedélyező milánói ediktum (313) kibocsátását és a vértanúk tiszteletének fellendülését követően megnőtt a katakombák utáni érdeklődés: kibővítették és kifestették a járatokat, a felkutatott mártírok sírjait pedig verses feliratokkal díszítették. Ennek a virágzó kultusznak a gótok és longobárdok V. századi pusztításai vetettek véget. A megrongált és kifosztott katakombákból *I. Honorius pápa* (625-638) és utódai kimentették a vértanúk ereklyéit, és a becses relikviákat ünnepélyes körmenetekben a város bazilikáiba szállították. Az így kiürült katakombák több évszázadon át a feledés homályába merültek, mígnem a XVII-XIX. században újra felfedezték őket. Napjainkban a római katakombák többsége látogatható, a leghíresebbek és legjobb állapotban fennmaradtak az ókori Via Appia mentén találhatók.

Miként az a fentiekből is kitűnik, minden-szentek ünnepe elválaszthatatlan a szentek ereklyéinek tiszteletétől. Ekerlyének számítanak a nagy vallási személyiségekkel, esetünkben Jézus Krisztussal és a Boldogságos Szűz Máriával kapcsolatos, kultikus tiszteletben részesített tárgyak, valamint a szentek testi maradványai és használati tárgyai. Az ereklyéket nem önmagukért, hanem azért a hozzájuk kötődő szentért tiszteljük, akinek személyében a szentség tökéletes módon megnyilvánult. Érintésük és vallásos tiszteletük által pedig jelenlővő szeretnénk hozni erényeiket életünkben.

Az ereklyetisztelet 150 után jelent meg az Egyház életében. Amikor 257-ben *Valerianus császár* (253-260) megtiltotta a katakombák látogatását, a vértanúk temetésekor a buzgóbb hívek egy-egy testrészt magukkal vittek, ezzel helyettesítve a megszüntetett szokást. Később, az ereklyék bazilikákba való szállításakor megőrizték azt a hagyományt, hogy a szentmisét vértanúk sírja felett mutatják be, így az oltárok alá helyezett egész alakos maradványok ekkor még sértetlenek maradtak, a többi töredéket pedig díszes ereklyetartókban közszemlére tették. A templomok számának gyors ütemű növekedésével terjedt el a nyugati egyházban is az ereklyék

le- és szétválasztásának gyakorlata. Ezzel együtt a hívek, magánszemélyek igénye is megjelent egyes ereklyék birtoklására, melytől személyük védelmét és az adott szent pártfogását remélték. Tulajdonképpen ekkor kezdődött a középkorban kicsúcsosodó ereklyékkel való visszaélés. Megindult a szent maradványok aránytalan darabolása és széthordása, de még ezt megelőzően, már a IV. században találkozunk az első ereklyehamisításokkal. Minderre válaszul az Egyház komoly óvintézkedéseket hozott, bevezette a hitelesítés gyakorlatát. A jelenleg hatályos egyházz jog szerint a kiemelkedő és nagy tiszteletnek örvendő ereklyéket nem lehet elidegeníteni, és a Szentszék engedélye nélkül véglegesen máshová vinni; továbbá meg kell tartani azt az ősi szokást, hogy a szilárd oltár alá vértanúk vagy más szentek ereklyéit helyezik.

A Pantheon felszentelésének évfordulójához kötődő mindenszentek ünnepét *IV. Gergely pápa* (827-844) helyezte át – valószínűleg az őszi terménybetakarítás és a Rómába érkező zarándokok jobb ellátása miatt – jelenlegi napjára, november 1-jére, majd az addig csupán helyi jellegű ünnepet *IV. Sixtus pápa* (1471-84) terjesztette ki az egész világegyházra. „*Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív föl nem fogta, amit Isten azoknak készített, akik őt szeretik.*” (1Kor 2,9) – írja Szent Pál apostol a szentek hazájáról. Az Egyház kiemelt napjai között számon tartott ünnep az üdvözült lelkek szavakkal ki nem fejezhető örömét hivatott megsejtenni a küzdő földiekkel, így a napközbeni ünneplésre még nem vetül rá az elmúlás feletti szomorúság árnya. Mindez este kezdődik meg, a „*Halottak éjszakájának*” beálltával, melyet a hagyományoknak megfelelően az elhunytakért imára hívó hosszú harangszó, a szeretteik sírját felkereső embertömegek és a mécslángoktól színezett temetők fényei jeleznek.

Míg előző nap a győzedelmes Egyházzól emlékezett meg a liturgia, addig november 2-án a tisztító tűzben szenvedő lelkekre fordítja figyelmünket az Egyház. A vallástörténeti kutatások egyértelműen alátámasztják a halál utáni élet egyetemes hitét. Minderre a feltárt ókori sírokban talált étel- és italmaradványok szolgáltathatnak elegendő bizonyítékot. Az ószövetségi Szentírás túlvilágba vetett hite ennél már fejlettebb volt, hiszen Izajás próféta az elhunytakért végzett üdvös imádságról jövendöl, míg a Jézus korát közvetlenül megelőző Makkabeusok második könyvének szerzője a feltámadásról is szól: „*Ha ugyanis nem hitt volna az elesettek föltámadásában, fölösleges és értelmetlen dolog lett volna*

a halottakért imádkozni." (2Mak 12,44) A túlvilági életbe és a halottak feltámadásába vetett remény biztos alapjait maga Jézus vetette meg számunkra, aki földi életében véghezvitt csodáival, megváltó halálával, dicsőséges feltámadásával és utat mutató mennybemenetelével igazolta tanítását: „*Én vagyok a feltámadás és az élet. Aki hisz bennem, még ha meghal is, élni fog. Az, aki úgy él, hogy hisz bennem, nem hal meg örökre.*" (Jn 11,25-26) Bár az Egyházban kezdettől fogva jelen volt a halottakért végzett imádság gyakorlata, a XI. századig nem szenteltek külön napot az elhunytaknak. Ennek létrejötté a középkori egyház megújításában sok érdemet szerző clunyi kolostorhoz kötődik, és a szerzetesközösség akkori elöljárójához, *Szent Odilo* (962-1049) apáthoz, aki szándékosan választotta mindenszentek másnapját a tisztuló lelkekről való, évenként visszatérő megemlékezéshez. A bencések hatására gyorsan elterjedt az új szokás, melyet Róma a XIV. században szentesített.

Halottak napja gazdag a legkülönbélebb népi hiedelmekben és áhítatosságokban. Azonban mindegyikükben közös a temető, sírhelyek felkeresése és az elhunytakért mondott fohász. A temető, de a síremlék is megszentelt hely, melyre az Egyház áldását adja. Maga Jézus is három napon át sírban nyugodott, és ezzel megszentelte hívei sírját. Így egy síremlékben elsősorban nem egy életút végét, hanem az Isten képe és hasonlatosságára formált ember porhüvelyének ideiglenes nyughelyét látjuk, mely a megígért feltámadásig hivatott békében őrizni a tisztelettel övezett maradványokat. Ezért ragaszkodik hozzá az Egyház,

hogy szeretteink az örök életért könyörgő temetési szertartást követően, megszentelt földben nyugodjanak.

A sírlátogatásnak elengedhetetlen része a gyertyagyújtás. Már a III. században szokás volt gyertyát használni temetések vagy az elhunytakért végzett imádság alkalmával. A gyertya magát felemésztő és másoknak világosságot, meleget adó tulajdonságát az ókeresztény kortól kezdve *a világ világossága*, azaz Krisztus jelképeként tartjuk számon. A gyertya tanúja életünknek, hiszen jelen van megkeresztelésünknel, de régebben szokás volt a haldokló beteg kezébe is adni. A gyertyagyújtás kétségkívül szép hagyomány, de ha nem kíséri a jelképiségéből gyökerező imádság, csupán egy kiüresedett, nem értett szokássá alacsonyodik le. Mert halottak napjának egész gondolköre a küzdő Egyház, a tisztuló lelkek szenvedéseinek megrövidítéséről szól. Ezt felismerve az Egyház különleges kegyelmeket kíván ajándékozni mind az elhunytaknak, mind az értük fohászoló híveknek. Ennek legtökéletesebb módja az ún. *teljes búcsú* elnyerése. Lényege a szentgyónásban már feloldozást nyert bűnökért járó ideig tartó büntetés elengedése, melynek alapja a bűn eltörlése és a büntetés elengedése közti különbség. Az Egyház nagy ünnepekkor, különleges alkalmakkor részesíti híveit a teljes búcsúban, azaz lelki hatalmánál fogva közvetlenül elengedi büntetésüket, miután elvégezték szentgyónásukat, elimádkozták az előirt fohászokat a Szentatya szándékára, és erősen megfogadták, hogy tartózkodnak a bűntől. Miként a tisztítóútzben szenvedő lelkek nem tudnak magukért közbenjárni

Istennél, úgy a maguk erejéből a búcsú kegyelmeit sem nyerhetik el. Ám az élők – annak reményében, hogy amikor ők fognak rászorulni, velük is hasonlóképpen tesznek majd – felajánlhatják teljes búcsújukat az elhunytakért való könyörgésül, ezzel is elősegítve mielőbbi mennybejutásukat.

Végezetül – római beszámolóim sorába illő záróként – álljon itt egy rövid itáliai kitekintés arról, miként is ünneplik az olaszok mindenszentek ünnepét és a halottak napját. Az olasz vidék sokszínű és változatos szokásaival szemben a felgyorsult Rómában már nem szentelnek akkora figyelmet az ünnepnek, mint ahogy azt az elődök tették. Az ókori rómaiak február hónapban ülték meg a halottak ünnepét. Ekkor fályás felvonulást tartottak a Tevere folyó mentén, megemlékezve mindazokról, akik vízbe fúlva lelték halálukat. Ugyanakkor virágokkal díszítették fel a sírokat, ételeket helyeztek rájuk, ugyanis azt gondolták, hogy ezekben a napokban az elhunytak feljönnek a föld mélyéből, és fogyasztanak az odakészített eledelekből. E hagyomány hatása még felfedezhető egy-két olasz tartományban.

Észak-Olaszország egyik régiójában például november 1-je estéjén hosszan harangoznak, hogy összegyűjtsék a kóborló lelkeket, akik egykori családjuk megterített asztala felé igyekeznek. Többfelé szeletelt mandula, fahéj és citromhéj felhasználásával kalácsot készítenek az elhunytak tiszteletére. Veneto tartományban pedig egy *„halottak csontjai”* nevezetű süteményfélélt ajándékoznak egymásnak a jegyesek, hogy elejét vegyék a szomorúságnak és a csalódottságnak. ■

Katakomba az ókeresztény időkből

„Nincs halál, csak átváltozás...”

Gondolatok a magyar parasztság halálképéről

Lex Orsolya

■ A magyar parasztság hagyományos halál-felfogását jól példázza a *Kunt Ernő* néprajzkutató körösfi gyűjtéséből származó mondat, mely szerint a *szép halál Istennek és a köznek tetsző élet koronája*. Ilyen végzet azoknak juthat osztályrészul, akik életük során megtartották, sőt erősítették a közösségi normákat. Az ilyen halál öregkorban, nem váratlanul, de nem is hosszú betegeskedést követően, családja körében éri az embert.

A halál e hagyományos paraszti elgondolás szerint természetes velejárója a teljes életnek, a három nagy életforduló (születés, párválás, halál) közül az utolsó, elkerülhetetlen, *Bálint Sándor* szegedi néprajzkutató szavait kölcsönözve: a születés és házasság után az élet harmadik nagy szüksége, mondhatni feladat, melynek a magyar parasztember tisztességgel kívánt megfelelni. „*Ezen elfogadó vélekedésnek egyik fontos alapja a tapasztalás, melyet a falvak és mezővárosok lakói életük során a természetben s a közösségben egyaránt megszereztek, másrészt az ezen tapasztalásokat összegző és formalizáló hagyomány, melyet átszö a kereszténység halál elfogadását támogató ideológiája*” – írja *Kunt Ernő Utolsó átváltozás* című könyvében.

A három nagy életforduló, más néven *átmeneti rítus*, ahogyan *Arnold van Gennep* nyomán a néprajztudomány hívja, szoros összefüggésben áll egymással. Számos folklórszöveg állítja párhuzamba a bölcsőt és a koporsót, a pólyaruhát a szemfödéllel, a bölcsőbe tételt a földbe tétellel, s hasonlóképp a párválasztás kapcsán is párhuzamba kerül a házasság és halál, búcsúzás, a leánység elsíratása, megsíratása, a házasság előtti este siratóinak, siratóestének való megnevezése. Ismert szokás, hogy az újszülött mellett gyerlyát égetnek a keresztelőig, ahogy a halott mellett a temetésig.

Ezen életfordulók hagyományos rítusai hivattak segíteni az egyént abban a feladatában, hogy az egyik létből a másikba való átlépés minél zökkenőmentesebben történjen. S az átmenet, *átváltozás* ilyen módon a közösség által is felügyelt, szentesített esemény. Ezen életfordulók rítusai, az egyházi és gazdasági évkör ünnepei világos keretet, egyszersmind szilárd talajt adtak a parasztság minden-napjaihoz, ünnepeihez. Egyén és közösség viszonya jóval szorosabb volt, mint napjaink életközösségeiben, ami persze sok nehézséggel is járt, de a súlyos pillanatokat is volt kivel megosztani, átvészelni, mert a közösség ereje, rendje az egyént segítette.

Az emberélet végső állomása az *utolsó átváltozás*, a halál. Az emberek viszonya e fogalomkörhöz sokat változott az idők során. Nem tudunk róla többet ma sem, mint nagyanyáink, dédanyáink tudtak, s ismerve az ő gondolkodásukat, bátran állíthatjuk, hogy nem léptünk előre. Sőt! Könnyebb volt talán a dolguk, hiszen ott volt mögöttük a közösség, a szokás, a hagyomány, a hit.

A gyakori gyermekhalandóság miatt kevésbé rázta meg a családot a csecsemő vagy kisgyermek halála. Nagyobb fájdalmat és keserűséget okozott az ereje teljében lévő vagy az életnek induló fiatal elvesztése. Az életük virágjában, fiatalon elhunyt legénynek, leánynak szokás volt *ellakni a lakodalmát* is temetése alkalmával. Az elhunytat ilyen esetben menyasszonyi, vőlegényi pompába öltöztették, nagy tort rendeztek, azaz a temetéskor lakodalomra utaló jegyeket iktattak a szertartásba különböző magyarázatokkal: a túlvilágon majd létrejön a házasság, vagy jár neki, ha már életében nem volt része benne, illetve eleget kell tenni az élet három nagy szükségéből mindnek, s ez csak így lehetséges. Ilyen esetben a temetés vagy a halotti tor alkalmával nem volt ritka a zeneszó, sőt a tánc sem. A temetőben, templomban, tehát beszentelt helyeken való tánc legkorábbi emlékét az 1279. évi budai zsinat tiltó rendelkezéseiben találhatjuk, mely szerint: *a papság ne tűrje, hogy a nép a temetőkeretben vagy magában a templomban táncra kerekedjék...* – idézi *Pesovár Ernő* táncfolklorista, koreográfus egy 1972-ben megjelent munkájában. Az egyház ilyenforma tiltó, táncellenes magatartása egészen a 20. századig nyomon követhető.

A ma emberében mindez különös, bizarr hatást kelthet, ám ha figyelembe vesszük azt a hosszú-hosszú hagyományt, melybe a régebbi korok emberei belenevelődtek, mégis átforgathatjuk véleményünket. A temető régen a templom kertje volt, s a templomot – így a temetőt is –, mely dombon, hegyen, mindenki szeme előtt állt, vette körül a falu. A falusi élet központja a templom és a cinterem volt, élet és halál összefonódott az ember szeme előtt. A halál az élet részeként volt jelen, az élők folyamatosan tudatában voltak halandóságuknak.

Később aztán e két fogalom folyamatosan eltávolodott egymástól, az élő ember mintegy mesterségesen eltávolította magát a holtaktól, sok esetben még elhunyt hozzátartozói emlékéitől is. Ez a magatartás – magunk is beláthatjuk – azonban súlyos és maradandó károkat okozott mind a mai napig, ugyan-

Három utca, három angyal

Egész falut összejártam,
sehol helyet nem találtam.
Amíg Marisra nem szállott.

Kiskertembe egy almafa,
Reászallott bús gerlice.
Úgy megrúgta gyöngé ágát
S lependíti az almáját.

Én az almáját nem bánom,
Csak gyöngé ágát sajnálom,
Mert az alma csak múlandó,
de az ága gyümölcsstermő.

Édesapám, édesanyám,
Köszönöm, hogy felneveltek,
tűztől, víztől megőriztek,
Szárnyaimra eresztettek.

Ott e két szál fűrészesdeszka
csontjaimnak nyugodalma.
Édesapám, édesanyám,
fogják meg a jobb kezemet.

/Halott menyasszony búcsúztatása-
Mezőség-Erdély/

A fényes nap immár lenyugodott

A föld színe sötétben maradt,
Nappali fény éjjelre változott,
Fáradtagnak nyugodalmat hozott.

Minden állat megyen nyugovóra,
Az Istentől kirendölt álomra, (de)
Én is, Uram, úgy megyek ágyamba,
Mintha mennék gyászos koporsómba

Mert noha most erős és friss vagyok,
De több napot magamnak nem hagyok,
Azt gondolom, minden nap utolsó,
Az éjszaka köllhet a koporsó.

Midőn ágyam adom a testemet,
Deszka közé záratom lelkemet,
Hosszas álom érheti szememet,
A kakasszó hozhassa végemet.

Vessünk számot hát, édes Istenem,
Hottégedet ne kölljön féltenem,
Hogy lehessen bátran ott szólni,
Midőn meg kell Te (j)elöltted állni.

Fiatal nő menyasszonyi díszben a ravatalon

is e megváltozott halálviszony, haláltudat átalakította mindennapjainkat, életvitelünket, életszemléletünket.

Régi falvaink, mezővárosaink öregjei nem csak tudatukban, lelkileg is készültek a halálra. Figyelték testük jelzéseit, álmaikat, a természetből érkező jelzéseket. Bizonyos életkor után illett összekészíteni a *halóruhát*, melyben eltemettetni kívánták magukat, sőt akár a koporsót megcsináltatni, s a végső használatbavételig más funkcióban alkalmazni (diót, dohányt szárítani benne a padláson vagy akár benne aludni).

Sok esetben kívánták is maguk halálát, amikor úgy érezték, hogy terhére vannak a családnak, amikor már erősen vagy teljesen munkaképtelenné váltak. Mondogatták is gyakorta, hogy *úgy betelik az ember az étellel. Elmúlik ez is, az is*. Mások a hosszantartó ágyban fekvéstől, magatehetetlenségtől, kiszolgáltatottságtól félték. Ez esetben az Istenbe vetett hit segített: „*Mondom, hát mi lesz velünk, hogy ha tényleg lebévülünk itt mindketten... majd a teremtő kipurancsolja, hogy nem köll itten nyögni.*”

Egyre gyakrabban kerül szóba maguk és korábban elhunyt hozzátartozóik halála, temetése is. Sokszor részletekbe menően rendelkeznek majdani sorsukról. „*Meg ne tudjam, hogy énrám zódet (örökzöldet) ültettek! Csak virágot! Énrám azt a kódiskeresztet (a temetkezési vállalat keresztje) ne tűzzétek, mert kirúgom, ki én!*”

Az elkövetkező haláleseményre utalhettek különböző jelek, melyekre figyelhettek közvetlenül a haláleset előtti időszakban, ám bizonyos előjeleket már az újszülött körüli események kapcsán, vagy akár a lakodalom alkalmával felfedezhettek. „*Ha a koszorú a menyasszony fejéről megcsúszik vagy leesik, válást vagy valamelyikük halálát jelenti. Ha a gyertya az esketés alatt feldől, az egyik meghal. Ha a vőlegény leejti a gyűrűt, a felesége*

meghal.” Köztudott, hogy a magyar paraszt-ság körében jóslatok is halálról, például Luca-napkor, Szent Iván vagy András napján.

Az álmok (méhrajt, medvét, kaszálást, szántást, meszelést, tüzet álmodni halált jelentett) és egyéb előjelek is utalhatnak a hamarosan bekövetkező halálra. Ám számtalan példát idéz Balázs Lajos erdélyi magyar néprajzkutató *Menj ki én lelkem a testből* című könyvében, melyekben minden komolyabb előjel nélkül megérezték az elkövetkezendőt.

S bár e jóslatok, álmok irracionális tartalmúak (írja Kunt Ernő), mégis hasznosak mind a közösség, mind az egyén számára, hiszen a benne élő közösség tagjait folyamatosan készítettek elő a bekövetkezendő eseményre, egyben megvédték a közösséget a váratlanul bekövetkező veszteség bénító sokkjától. S mivel a halált ugyan megszokni nem lehet, idézi Balázs Lajos *Nagy Ődön* lelkész, nagy szüksége van az embernek a rejtett erők, jóslatok, látomások, rítusok, szokáscelekvések s főképpen a közösség erejének segítségére. A haldokló, s később az elhunyt temetése körüli teendők közül is jelentősen kiveszi részét a közösség, így nem hárul minden feladat csupán a szűkebb család tagjaira.

A haldokló ezen *átmenet* során (akár a lakodalom alkalmával a menyasszony és vőlegény) megkülönböztetett személlyé válik, hiszen a *még nem* és a *már nem* állapot, amelyben van. Általában megkülönböztetett térbe (tisztaszoba) kerül. Az átmeneti rítusok összefonódását jelzi az is, hogy a haldoklót sem hagyják magára, mindig van mellette valaki, hátha van valami kívánsága. (Ugyanígy kísérik a menyasszonyt is mindenüvé: nem mehet egyedül sehová, kísérik a szülői ház küszöbéhez, az utcán végig, az oltárhoz, a kontyolásra stb.) Az *ember végső órájában*, a családtagok, szomszédok összegyűlnek, imádkoznak mellette, imádsággal és szeretettel segítik az úton, melyen elindult. „*Szeretetből*

Színed előtt minden nap elestem,
De Te lettél, Atyám, a kezesem,
Ha meg is ütsz, mindég benned bízom,
Szent nevedre futom, ha szomjazom.

Napkelettől egész napnyugatig,
Szent nevedben bízom én, bár eddig,
De megbocsásd, mert szívemből szánom,
Könnyem miatt szemembe nincs álom.

Az ágyamba zokogva költözöm,
Vánkosomat könnyekkel öntözöm,
Ha megtartasz holnapi napodra,
Nem fordítod azt megbántásodra.

Ne szólíts ki, uram, készületlen!
Vezess előbb az enyhítő útra!
Hogy juthassak a mennyei jussra,
Úgy bocsájs el engem a nagy útra!
/Halottas ének- Mohol-Vajdaság/

Megváltó Jézusom, megyek tehozzád.

Ne fordítsd el tőlem jószág orcád!
Ne tekintsd, ne tekintsd sok-sok vétkeim!
Irgalmaz, kegyelmezz, Jézus nékem!

Be van már szentelve kihült tetemem,
A mély sírgödörben, ott az én helyem.
Most már búcsúcsókra nyújtom ajkam,
Ó, Jézusom könyörülj meg rajtam!

/Halottas ének- Bököny_-Alföld/

Virág voltam az élet kertjében,
tisza gyermek, ki örömben éltem,
virág voltam szüüleimnek keblén,
játsszozott velem a szép remény,

Jött a halál, az isten kertésze,
s életem virágát lemetszette.
S fölvitte az élet angyalok
örök élet szentelt asztalára.

/Halottas ének-gyermek halottnál-
Mohol-Vajdaság/

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2019. évre is előfizethető.

Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára:

330 Ft. Előfizetési díjaink a következők.
Helyben (házhöz szállítva) 4 000 Ft
Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft
Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

kell rendezni a haldoklót. A kórházban adnak az embernek egy injekciót, s hagyják ott, s ott csak szenved magában. Se ide nem fordítsák, se oda, se aki egy csepp vizet a szájába ereszen, me' kiszárad, me' a haldoklás avval jár" – idézi Kunt Ernő *Az utolsó átváltozás* című könyvében.

Papot is ilyenkor, az *utolsó órában* hívnak. A házbeliek igyekeznek segíteni a haldokló kínlását. Csendességben vannak, szentelt gyertyát égetnek, mely a gonosz erőket távol tartja. Van, ahol a haldoklót a mestergerenda alá, a földre fektetik, azzal párhuzamosan, mondván: porból lettünk, porrá leszünk. Van, hogy e mozzanatot maga a haldokló kéri, mert úgy vélekedtek, a földön könnyebb meghalni.

Mindenképpen említésre méltó Balázs Lajos néprajzkutató *Menj ki én lelkem a testből* című könyvének azon fejezete, ahol a csíkszentdomonkosi szokást, a haldokló megkerítését mutatja be. A könyv szerzője ezt tartja a haldokló melletti rítusok legdrámaibb mozzanatának. A cselekvéssor akkor következik el, amikor úgymond: „*lássuk, hogy hal meg az illető, s elindul a lélek, hogy menjen a Jóisten kezibe. Megkerítsük... mikor lássuk, hogy erősen haldoklik... gyújtott gyertyát veszünk a kezünkbe, a fejénél megkezdjük... a Miatyánkot mondjuk, mikor a lábához érünk, akkor az Üdvözlégmáriát, újra vissza a fejéhez, akkor a Hiszekegyet, s akkor mondjuk, hogy „Menj ki én lelkem a testből, vezessenek a szent angyalok a mennyországba, a Jóisten kezibe. Lassan megyünk, hogy ezalatt mondódjék az imádság. Csak úgy eppe, hogy mozgunk, ahogy fordul az óra. S így háromszor végigmegyünk a haldoklón... Az alatt ki is múlik. Utána kifújják a gyertyát. A gyertyát feléje (a haldokló felé) fújom el, de előtte elejibe viszem, hogy ő tudja, me hall csak nem beszél. Háromszor gyújtom meg a gyertyát, s háromszor fújom el, háromszor térdelek le.”*

A megkerítéskor elhangzó imádságok mellett különböző, a megkerítést végző asszony által mondott egyéb szövegek hangzanak el. A gyertya lángja, fénye kíséri, segíti a haldoklót ezen utolsó küzdelmében. A szokást Balázs Lajos 1994-ben élő szokásként írja le Csíkszentdomonkoson. Ezen cselekvéssort az egyház nem ismeri el, s a megkerítést végzők is *valami ősi szokásként* definiálják s örökítik át egymásra.

A szentelt gyertya fényének másutt is helye van a haldokló, halott körül. Moldvában égő gyertyával kerülnek körül a haldoklót vagy a házat, hogy a lélek világossággal távozhasson. Bácskai szokás szerint a halott mellett eltemetéséig folyton ég a szentelt gyertya. Ezután gondoskodtak a holttest rendbetételéről, mosdatásról, öltöztetéséről, majd a ravatal elkészítéséről s a ravatalozásra szánt

tisztaszoba a célnak megfelelő kialakításáról. A házbeliek gyászruhát öltöttek, de nem csupán az emberek, hanem a ház is gyászba öltözött. Az erre hagyományosan használt textíliák, szőttesek kerültek elő, melyek általában sötét (fekete, sötétkék) díszítéssel készültek.

A halálesetet hírül adták a papnak, harangozóknak, s a harang szavával lesz közhírré a gyászos esemény. Ezután érkeznek a házhoz a *halottnézők*, a halottért imádkozók, majd a *siratók*. A holtat nappal siratják, éjjel virrasztják.

A *siratás* ősi szokás, mely abbéli hitből fakad, hogy a halott lelke jelen van, s hogy a halott még órákig, akár egészen eltemetéséig érzékeli a körülötte zajló történéseket. *Siratóink* ősi, pogány időkből eredő, személyes hangvételű, rögtönzött szövegek. Dallamuk népzenei legősibb rétegével mutatnak kapcsolatot, némely leírás szerint az obi-ugor medve-ének dallamával egyezik. Általában recitáló, kötetlen énekformáról van szó, melyben a hozzátartozók fennhangon siratják az elhunytat. Ismertebb elnevezései: *jajszó, kesergés, siralom, siratás, sirató, siratozás, sorolás, számológódás*. Kodály Zoltán „zene és beszéd határán” álló jelenséggént írja le. Zenei tulajdonságait nagymértékben meghatározza a rögtönzött prózai szöveg, a nyelv lejtése, s befolyásolja a funkció. Olyan zene tehát, melyet a nyelvi oldal befolyásol. Ez kifejeződik abban is, hogy nem nevezik éneknek. *Ritmusa* beszéd-ritmus.

Az illem megkívánta, hogy a közösségben mindenkit elsirassanak. A siratás női feladat, általában középkori asszonyok siratnak a legszebben, a fiatalabbak még nem értik igazán a siratás dolgát. Célja, hogy a halott közvetlen környezetében élők fájdalmát, hiányérzetét, kiszolgáltatottságát hírül adja. Tájégségként változó, hogy hányszor hangzik fel siratás a halott rokon sírba tételéig. Bizonyos vidéken a halál beálltát követően rögtön megkezdődhet, másutt csupán a koporsó lezárásához, a koporsó sírba tételéhez kapcsolódik. Általában a már ravatalon pihenő halottat kellett siratni, s az újabb látogatók érkezése mindig újabb alkalom volt a siratásra, így volt, hogy két-három napig is tartott. Aki nem siratott eléggé, azt megszólták, ám aki szépen tette, azt még évek múltán is felemlítették a közösségtagjai. A siratás az adott pillanat sugallatára

Szabó Árpádné Albert Rozália megkeríti a haldoklót, Csíkszentdomonkos, Balázs Lajos fényképe

történik, homályosan rögzült szövegelemek laza halmazából épül. Az általánosan ismert és használt elemek közül néhol több, néhol kevesebb kerül a siratószövegbe, bizonyos elemek kimaradhatnak, felcserélődhetnek, ismétlődhetnek. A legjellemzőbb motívumok a halott megszólítása, mely általában a rokonsági fokot, ritkábban a nevet tartalmazza, a (szó szűkebb értelmében vett) jajgatás, jajszavak. A halál váratlansága, kegyetlensége, okának átkozása; a hátramaradt(ak) árvasága, tehetetlensége, tanácstalansága; a halott felejtetlenségének említése, dicsérete, szavainak idézése; a halott személyével, halálával kapcsolatos események elbeszélése; az elhunyt keresése, keltegetése, visszahívása és az élő halálvágya túlvilági találkozás reményében; köszönetmondás a halottnak, bocsánatkérés, elköszönés a halottól.

A sirató lehetőség a személyes fájdalom kiélésére, levezetésére, kimutatására, általa a közösség tagjai is osztoznak az egyén fájdalmában. Aki nem bízott magában siratás tekintetében, inkább hozatott, megkért valakit, hogy tegye meg helyette. A szélsőséges lelkiállapot ugyanis szöveghibákat, buktatókat idézhetett elő, s a tragikus hangulat könnyen fordulhatott komikumba. Az ilyen komikus szövegrészt faluszerte még évtizedek múltán is emlegették, s ez lehetett az alapja az országszerte elterjedt siratóparódiáknak.

A sirató személy teljes gyászba van öltözve, kezében kendőt tart, mellyel szemét, arcát törölgeti. A halott fejénél áll, egész testével sirat, hajlong, ráborul a koporsóra, halottra. A jelenlévők a sirató személy minden mozdulatát, szavát figyelik, kifejezetten nyilvános esemény tehát. A halott körül azonban nem csak sirató hangzik el, hanem vallásos szövegű halottas énekek, egyházi népénekek, szent énekek is, melyek leggyakrabban a bűnbánatra, mulandóságra figyelmeztetnek. Az 1934-es születésű moholi *Dobre Etelka* a nagymamájától tanulta *A fényes nap immár lenyugodott*

kezdetű dalt, melyet temetés után s virrasztáskor énekeltek. Elterjedt énekről van szó, szövegváltozatai ismeretesek Székelyföldön vagy Moldvában esti imádság funkcióban is. Szintén virrasztó funkcióban volt használatos nyelvterület-szerte a *Könyörülj, Istenem, én bűnös lelkemen...* kezdetű halottas ének, mely az 50. zsoltár parafrázisának tekinthető, s írásos formában a 17. századtól dokumentálható. Az egyik legszebb halottas ének a Bökönyből ismert *Megváltó Jézusom, megyek tehozzád* kezdetű, mely irgalmat, megváltást, könyörületeséget kér a Megváltótól az elhunyt nevében.

Ha fiatal leány a halott, a vajdasági Moholon az *Immár menyasszony vagyok kezdetű*, idegen eredetű dallamra énekel halottas ének hangzott el. S ugyanitt, ha kicsiny gyermeket temettek, akkor a *Virág voltam az élet kertjében* kezdetű ének szólt érte.

A sírgödört a rokonság, barátok, de mindig férfiak ásták, s általában ők is hantolták el a koporsóban fekvőt. A temetés ideje alatt az otthonmaradók a halottas házat kisépérték, kiszellőztették, s felkészültek a torra, melyet a temetés napján, estefelé tartottak. Régi idők gyakorlata volt, hogy a temetőben terítették a torra, hogy jelen lehessen az elhunyt is ezen az utolsó alkalmon. Gyakori volt, hogy az elhunytak is terítették. *Burány Béla* zentai születésű néprajzkutatónk gyűjtésében is találkozunk e szokással: „*Oszt amit abba az üres tányírba összeraknak, azt aztán éccakára odatészik az ablakba. Hogyha hazamén (az elhunyt), akkó lássa még, hogyhát ünéki is szédtek. Hogy egyén. Mëgvót az, hogy mikó mëgvót terítve az asztal, akkó egy üres tányírt! Akkó mikó kiszítették aszt az ételt, akkó én is téttem vissza egy kis krumplit, vagy húst, vagy valamit, hogyhát annak lëgyën vacsorája aki mëghalt.*”

S egészen a 20. századig ismeretes a szokás, melyet szegények etetéseként tart számon a néprajz. Ilyenkor a kéregető koldusoknak is gyakran a halott lelki üdvéért adtak alamizsnát. „*Mikó valaki mëghalt. Akkó a tor előtt mëgvendégőték a szëginyeket. Szëginyetetésnek monták. Mikó mëghalt valaki, akkó gyüttek a szëginyék. Mikó a temetëbbü hazamëntek, a toron. Akkó a szëginyék má ottvótak a gangba! Mëg mi! Osztakkó kaptak ënni azok is.*” A gyűjtésben a szokás egyik magyarázatát is megadjuk: „*Édesszülém szerint a Tisztítótűzbü szabadúnak a halottak, ha a szëginyéknek annak ënni... Mëg hogy azok majd a halotté imádkoznak!*” E szokással azonban nem csak a temetéskor találkozunk, hanem az évkör olyan napjain is, amikor hagyományosan megemlékeztek a régiek halottjairól. A holtakkal és temetkezéssel szokásos egyéni és közösségi normák mind azt a

célt szolgálták, hogy az mind a haldokló, mind a hátramaradtak számára minél könnyebb legyen.

Az elhunyt családtagokról régóta, évente több alkalommal is megemlékeztek. Például Szent Mihálynapkor, éppen ezért e napon tilos bolygatni a földet, s bárminemű földmunkát végezni,

gondolván, hogy a halottak porát háborgatják ilyenkor. November hónapja, illetve november első hete hagyományosan halottak hónapjának, halottak hetének nevezett időszak. Katolikus vidékeken *mindenszentek* napját, november 1-jét, protestáns vidékeken pedig november második napját tartották számon a holtak emlékezetének évenként ismétlődő napjaként. A magyar parasztság számára mélyen átértett ünnep, alkalom ez. Már napokkal, hetekkel előbb készülnek e napra. Rendbeteszik a temetőket, a sírokat, sírjeleket. Régente e napon több órán át szólt a harang. Református vidékeken a gyertyagyújtásból s a gyertyafény mágikus mivoltából adódóan *világításnak* nevezik mindenszentek estéjét.

A gyertya e napnak a legfontosabb kelléke szinte minden vidéken, hiszen e láng *a világ világossága*, a holtaknak világítanak vele, akik a hagyományos elképzelés szerint ilyenkor a föld alatt is világosságban vannak. Mátravidéken addig imádkoznak, míg a gyertyák le nem égnek. Mezőkövesden úgy vélik, hogy imájuk alatt halottaik hazatérnek. Másutt úgy tartják, amíg ők a temetőben vannak, elhunyt hozzátartozóik hazlátogatnak.

Avajdasági Moholonannyi gyertyát gyűjtanak, ahány halottra emlékeznek. „*Gyertyaégetést, én úgy tanútam az én szüleimtű, ahány halott vót, annyi gyertyát gyútottak este. Odahaza. S akkó ugyë, hét órát mikó harangoztak, akkó ëggy óra hosszát szótak a harangok! A halottaknak. Akkó a gyertyák maradtak ott, és elégtek. Szóval mëgvót, hogy ëggy a Pistának! Éggy a Palinak, Mamának... Annyi gyertya égött az asztalonn. Körülíte az asztalt a család, oszt a halottaké imádkoztak.*” – mesélte az 1907-ben született Zélyty Istvánné Burány Béla néprajzkutatónak.

Bálint Sándor *Ünnepi kalendárium*a szerint Tompa bácskai faluban halottak napján a legközelebbi hozzátartozók sírjáról összeszedik az elhervadt virágokat, amit otthon kifőznek, és a vetőgabonát meglocsolják vele. Hitük szerint ez megvédi az üszögtől. *Hercegszántó* régi sokác hagyománya szerint a halottak sírjából fölkelnek, és a templomba mennek,

Virrasztás

amikor halottak estéjén az ő üdvösségükért harangoznak. Várják a pogácsát is. Előtte ugyanis a legények, fiúgyermekek a házak ablakai alá állva elimádkozták a Miatyánkot és az Üdvözlégyet, majd beszóltak: kérünk a holt lelkek számára pogácsát. A végén megették, és bort ittak rá. Valamikor a mohácsi sokácok is vittek kalácsot, bort, tojást a síra. Ezeknek sorsára már nem emlékeznek.

A bukovinai *Andrásfalván* mindenszentek délutánján a pap vezetésével ünnepélyes körmenet indult a temetőbe, amelynek négy sarkában közösen imádkoztak, könyörögtek az ősökért, a falu halottjaiért. Együtt maradtak, az egyes sírokhoz külön nem mentek. Utána a körmenet visszatért a templomba, a hívek kezében *gyertyacska*, vagyis kis gyertya égett. Halottak napján a templomba cipőt vittek, és a szegények között osztották szét.

Fehér Zoltán pedagógus, néprajzi gyűjtő *Bátyán* gyűjtött adatai szerint halottak napján minden évben vittek kalácsot a tavaly *Mindenszentektől* elhalt családtagok sírjára, fehér abroszban. Öregem emlékezete szerint a fonott kalács mellett még rétest, olykor *sovány pogácsát*, egyesek még birsalmát, tál babot is, az ételeket a síra terítették. Az egyházi szertartás végeztével a pap a harangozó, a sekrestyés és a ministráns gyerekek társaságában összeszedte. Ennek fejében a megvendégelt halottakért imádkoztak.

Valaha a halott koporsójába is raktak ételt. Szintén bátyai hagyomány, hogy este a család halottjaiért az asztal előtt gyűjtanak gyertyát, a vízbe fulladt hozzátartozókért azonban külön az asztal alatt. Moholon az ilyenkor templomba menők szintén alamizsnát vittek a koldusoknak. „*Kúdosok! Akkó azok a templom előtt vótak két csíkra, osztakkó ilyen kalácsféle vót, vagy péz, ilyesmi... vagy csöves kukoricát, akkó direkt ott vót náluk a zsák, vagy láda, akkó abba a lisztöket beleeresztöttük... osztakkó ahányan vótak, akkó elosztották.*”

Fejlődik a világ... – szoktuk mondani. A nagycsaládok végleg eltűnőben, a kiscsaládok szétesőben, a haldoklókat eltávolítjuk, magára hagyjuk, kivonjuk őket a közösségből. A mai

ember kórházban, izolációs szobában vagy gépek, függönyök között, elkülönítve, teljes testi és lelki magányban, néha észrevétlenül hal meg. Nincs szokás, nincs rítus, nincs hagyomány. Régebben a halál az egyház, a hit, a család és a közösség dolga volt. Ma az egyéné kell legyen – ettől olyan végtelenül nehéz feladat. Tehetünk-e valamit annak érdekében, hogy ne csak *e feladat* nehézségét, fájdalomát lássuk? *Polcz Elaine* pszichológus, tanatólogus tanácsait segítségül hívva: merjünk beszélni

a halálról, kérdezzünk meg róla másokat, olvassunk sokat e témával kapcsolatosan, foglalkozunk a régi rítusokkal, szokásokkal, sétáljunk a holtak nyughelyén, a sírok között, s ne takarjuk el gyermekeink elől se a temetőt, hanem szocializáljuk őket a halál ismeretére és elfogadására. S ezzel – bármily furcsán is hangzik – még inkább hozzásegíthetjük őket a boldog élethez. Vigasztalásul álljon itt két idézet, melyek azonos gondolatot fogalmaznak meg több

mint két emberöltőnyi távolságból. Az első Nyíró József erdélyi magyar író, egykori katolikus pap *Kopjafák* kötetének (1933) nyitányából való. A második a fentebb már említett Polcz Elaine *Ideje a meghalásnak* című könyvének egyik elmékedéséből (1998): „*Nincsen halál, csak átváltozás az élet végtelen körfolyamatában...*” „*Mi a halál? Halál nincs, a testem kvarkok millióiból álló rezgés, átmegy egy másfajta rezgésbe. Örökös körforgás, szüntelen mozgás.*” ■

Emlékezzünk Pap Ivánra! (1931 – 2018)

Dr. Kosztolányi Károly

■ Nemrég szomorú hírt hozott a posta *Pap Iván* barátom haláláról. Ismét szegényebbek lettünk egy jó bajai honfitársunkkal. Pap Iván Vaskúton született 1931. október 10-én. Korán, négyéves korában elvesztette édesanyját, aki *Zsuzsa* húga születésekor vesztette életét. Elemi iskolai tanulmányait is Vaskúton kezdte, ahol édesapja, *Pap Sándor* polgári iskolai tanárként dolgozott. Középiskolai tanulmányait 1942-ben Baján, a Ciszterci rend III. Béla Gimnáziumában folytatta. Ott ismerte meg *vitéz Kosztolányi Józsefet*, aki 1943-ban beléptette az iskola cserkészcsoportjába.

Vitéz Kosztolányi József 1941 decemberében a nagyarányú német befolyás ellensúlyozására hazafias ifjúsági mozgalmat szervezett. Ebbe a mozgalomba sok fiatal cserkészársával együtt Pap Iván is belépett. A mozgalom emberebb ember és magyarabb magyar fiatalság nevelését tűzte ki céljául. Az 1944. márciusi német megszállás után a mozgalom ellenállási tevékenységet fejtett ki.

Az elvesztett háború és az azt követő szovjet megszállás nagy változást hozott az ország életében. A szovjet hadsereg által Magyarországra kényszerített kommunista rendszer a fiatalság marxista, ateista és materialista nevelését kezdeményezte. Vitéz Kosztolányi, aki 1945 novemberében tért haza francia hadifogságból, újrászervezte a fiatalságot egy *Keresztényszocialista Magyar Munkásmozgalom* keretében, amely az adott helyzetben csak titokban működhetett. A rendszer minden nem kommunista egyesületet, így a cserkészetet is betiltott. A mozgalom rendszeresen tartott gyűléseket, ahol a fiatalok számára keresztényszocialista szellemű elméleti előadásokat tartottak. Baján egy kisebb csoport fegyveres kiképzésben is részesült.

Egy spiclihálózatra felépített rendszerben természetesen semmi sem maradhat sokáig titokban, így az ellenállási szervezkedések

sorra lebuktak. Ez történt Baján is, ahol két ellenállási szervezet működött: a vitéz *Koppány József* által főleg régi katonákból és csendőrökből toborzott, valamint a vitéz Kosztolányi József szervezte főleg fiatalokból álló mozgalom.

1952 őszén mind a két szervezkedés lebukott, és számos tagját letartóztatta az ÁVH. 1953 áprilisában Pap Ivánt is letartóztatták, aki ekkor másodéves műegyetemi hallgató, egyben Budapesten a mozgalom által vezetett budapesti csoportjának tagja volt. Az ítéletek kemények voltak. A Kosztolányi-összeesküvés tagjai közül két vezetőt, vitéz Kosztolányi Józsefet és *vitéz Harcos Lászlót* halálra ítélték és kivégezték. A többiek életfogytiglani börtöntől 6 év börtönig tartó ítéletet kaptak. Koppányék közül 4 vezetőt végeztek ki. Pap Ivánt 8 évre ítélték, és számos társával együtt a váci börtönbe került.

A börtönből az 1956. októberi magyar forradalom szabadított ki bennünket. Pap Iván bajai társaival együtt hazatért a városba. Nem sokáig élvezhették otthon a szabadságot. A forradalom leverése után, decemberben figyelmeztette őket egy jóakaró, hogy meneküljenek, mert különben hamarosan visszaviszik őket a börtönbe. Pap Iván számos társával együtt 1956. december 16-án Jugoszláviába menekült, ahonnan több bajai barátjával együtt Svédországba vándorolt ki.

Először is meg kellett tanulniuk a svéd nyelvet, azután Pap Iván a Göteborgi Műszaki Főiskolában folytatta mérnöki tanulmányait, gépészmérnöki karon. Diplomája elnyerése után a Hugo Torelle víz- és gázberendezéseket gyártó cégnél kapott állást Göteborgban. Mint főmérnök onnan ment nyugdíjba, 1996-ban. Göteborgban ismerkedett meg *jövendő feleségével, Saroltával*, aki 1967 nyarán bátyjához ment látogatóba, ők svéd feleségével már az USA-ba vándoroltak ki. *Szarka Laci* szintén bajai volt, egy iskola- és börtöntárs közvetítésével kerültek kapcsolatba egymással. 1967 októberében esküdtek,

és 50 éven keresztül boldog házasságban éltek. 1979 szeptemberében egy nemzetközi tudományos kongresszusra mentem Norvégijába. Családommal együtt gépkocsival útba ejtettük Pap Ivánékat Göteborgban, ahol szíves fogadtatás keretében ünnepeltük a vizontlátást.

Göteborgban is működött magyar egyesület, Iván bekapcsolódott annak munkájába. Meghívott Göteborgba néhány általa ismert külföldi magyar író: a bajai származású *Kabdebő Tamást*, valamint a váci börtönből ismert *Tollas Tibort*, aki a *Nemzetőr* című emigráns magyar újságot szerkesztette. Az ő révén ismerkedett meg *Lezsák Sándorral*, aki a Lakiteleki Népfőiskola alapítója, politikusként a Magyar Demokrata Fórum alapítója volt, ma a Parlament alelnöke. Iván pénztárosi tisztséget vállalt a *Svédországi Magyar Protestáns Gyülekezetben* is. A magyarság érdekében kifejtett munkájáért több kitüntetést kapott. Amikor felesége, Sarolta a Stockholmi Egyetemen tanári állást kapott, a Stockholm melletti Lidingöbe költöztek.

Pap Ivánt fiatal gimnazista kora óta ismerem, a cserkészetben és mozgalomban sokat találkoztunk. Különösen közel került hozzám, amikor 1951-ben a Budapesti Műegyetemre jött tanulmányait folytatni. Ekkor bekapcsolódott a mozgalom budapesti csoportjába, ahol aktív munkát folytatott, és szoros kapcsolatba kerültünk. A börtönben nem találkoztunk, mert ő Vácott, én pedig a Budapesti Gyűjtőben töltöttem büntetésemet. Külföldön többször találkoztunk nálunk, náluk és külföldi magyar egyesületekben, majd később a rendszerváltás után, Budapesten a PEK (volt Politikai Foglyok Közössége) gyűlésein. Az utolsó éveiben a szívével sokat szenvedett, és már nem tudott utazni. Mindvégig intenzív levél- és telefonkapcsolatban maradtunk mindaddig, míg 2018. április 6-án visszaadta lelkét Teremtőjének. Most várja, hogy hamvait hazavigyék Magyarországra.

Kedves Iván, nyugodj békében! ■

Miért mondott le dr. Latinovits János a főispánságról?

■ Októberi lapszámunkban olvashatták *Sarlós István forrásközlését Latinovits János bajai és vármegyei főispán 80 évvel ezelőtti lemondásáról. Az ott idézett levéltári dokumentumokból nem derült ki (legfeljebb sejthető volt) a lemondás valós oka. Az alábbi írásban szerzője ehhez szolgál értékes adalékokkal, főként az érintett unokaöccsének kéziratos visszaemlékezése alapján.*

Dr. Zorn Antal

Igyekszem a címbeli kérdésre Latinovits unokaöccse emlékiratainak segítségével (Dr. Latinovits János húga, Julianna fia, dr. Sívó János kéziratos visszaemlékezése) válaszolni, mert a Bajai Honpolgár legutóbbi számában (2018. október) *Sarlós István* tollából megjelent forrásközlésből ezt nem tudhatjuk meg. Egy főispáni lemondásnak ugyanis oka kell hogy legyen. Volt is. De vegyük sorjában!

Dr. Latinovits János nemesi származású, végzettségére nézve jogász, tapasztalt diplomata, máltai lovag, Bács-Bodrog megye felsőházi küldötte, 1300 katasztrális hold föld és egy gyönyörű kastély birtokosa volt. Nem volt tehát akárki. Családja 1801-ben nyerte el Katymárt királyi adomány (donatio) révén. Ekkor már a Latinovitsoké volt Borsód, Ólegyen és Madaras is. A család történetét többen feldolgozták, a családi irattár nagy része a Magyar Országos Levéltárban (MOL) található. A családnak két ágát, a borsódit és a katymárit tartják számon. Felmenői között több közigazgatási vezető (főispán, alispán, főszolgabíró stb.) és magas rangú katonatiszt található. Főispáni kinevezése tehát nem okozott nagyobb meglepetést.

Latinovits János főispáni díszben

Családjában – miként azt *Sarlós István* is említi forrásközlésében – komoly családi tragédiák és egyéb, vagyoni problémák jelentkeztek az 1930-as évek elején. Az egyik L. János nagybátyjához, dr. Latinovits Endréhez kapcsolódik, aki ugyancsak jogászként végzett, felsőházi tag, néhány évig *Wekerle Sándor*, majd *Tisza István* miniszterelnök személyi titkára is volt.

„L. Endre minden évben részt vett Budapesten a Nemzeti Kaszinóban rendezett ún. Széchenyi-emlékvacsorán. Itt mindig volt egy díszszónok, aki hosszú beszédben méltatta a legnagyobb magyar érdemeit. Mivel újat mondani már senki sem tudott, a szónokok más-más szavakkal és körítéssel ugyanazt ismételték. A vendégek többsége oda sem figyelt. Az egyik ilyen banketten a szónoklat kellős közepén L. Endre lefordult a székről. Első pillanatban arra gondoltak, hogy az egyhangú beszéd hatására mélyen elaludt. De mivel meg sem mozdult, orvost hívtak, és az megállapította, hogy meghalt.” (Dr. Sívó János: *Kézirat 137. o.*) Néhány hónappal később felesége lelki egyensúlya megbomlott, s egyik éjjel a bácsborsódi kastélyuk padlásán felakasztotta magát. (A háború után a kastély katolikus plébánia, majd tsz-székház volt. Ma üresen áll.) A két haláleset nagyon megrázta a katymári rokonságot is.

A másik eset vagyoni jellegű volt. *Latinovits Margit*, a nagynéni, akitől a tornyos kastélyt dr. L. János megvette, neje volt *Horthy István* lovassági tábornoknak, a kormányzó bátyjának. „Mivel gyerekük nem volt, Margit néninek 1927-ben bekövetkezett halála után vagyonát, mint ági vagyont, a *Latinovits* családnak, nevezetesen *Pál* testvére gyerekeinek kellett volna megörökölniök. (1200 kh földről volt szó Katymár déli határrészében, Sándormajorban. – Z. A.) Ő azonban a halálos ágyán végrendeletileg férjét tette meg általános örökösévé. Ez nagyon nem tetszett a rokonságnak.” (Dr. Sívó János: i. m. 59. o.) Nem tartozik szorosan a témához, de *Horthy István* visz-

szaszármaztathatta volna az örökölt vagyon a *Latinovits*oknak. Ezzel szemben 1937-ben bekövetkezett halála után kiderült, hogy a vagyont unokaöccsére, *Horthy István* későbbi kormányzó-helyettesre hagyta.

Elérkeztünk az 1937-es évhez. Dr. Latinovits Jánost 1937. november 6-án nevezték ki Bács-Bodrog vármegye és Baja thj. városa főispánjának. A mellékelt kép 1937. november 6-án készült *Latinovits János* főispáni beiktatása alkalmával. Balról jobbra: báró *Podmaniczky Attila*, Dr. báró *Vojnich Miklós*, Dr. *Latinovits Endre*, *Reményi-Schneller Lajos* (bajai képviselő, később pénzügyminiszter). Az új főispán fölött unokabátyja, *Latinovits Pál* (1856-1914) képe függ, aki 1900-1905 között volt Bács megye főispánja.

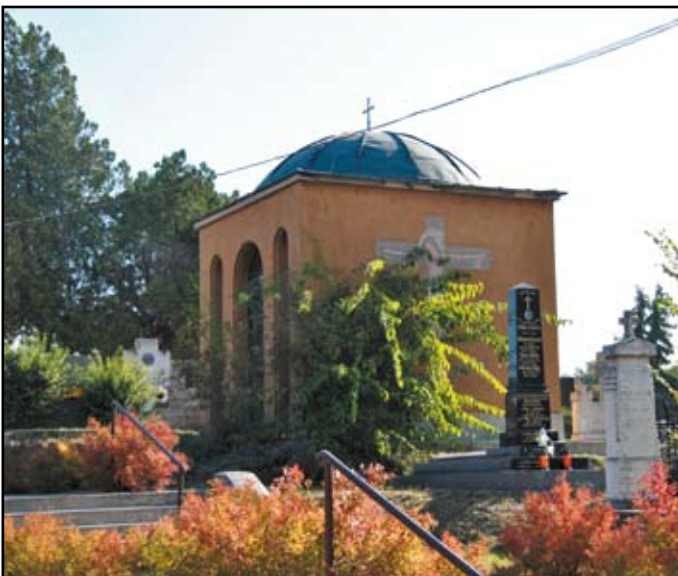
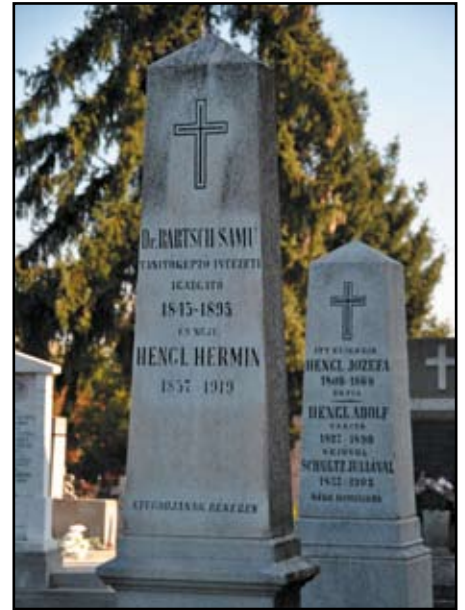
Az újdonsült főtisztviselő *Katymárról* hét-főnként autóval utazott munkahelyére, Bajára, ahol a főispáni lakásban egy hajdú gondoskodott kiszolgálásáról. Hivatali munkáját nagy szorgalommal, lelkiismeretességgel végezte. Jó kapcsolata volt kezdetben *Bajsay Ernő* alispánnal is. Szabadidejében zongorázott, naponta vívótanfolyamokat is vett *Szarka Andortól*, otthon, *Katymáron* hétvégeken pedig a vadkacsákra és kastélya mögött kialakított fácánosban vadászott.

„Éppen *Jancsi bácsi* főispánsága alatt kezdett megerősödni a nyilas mozgalom. Egyik oszlopos tagját, *Zsengellér csendőr századost* (aki barátja volt a fővezérnek, *Szálásinak*) valami miatt áthelyezték, és ő azt az intézkedést tévesen *Jancsi bácsinak* tulajdonította. Mérgében felhívta a megyeházát, és megfenyegette a főispánt. *Jancsi bácsi* ezt nagyon a szívére vette, és mivel valóban voltak olyan intézkedései, amelyek nem tetszettek a nyilasoknak, erősen tartott a szervezet bosszújától. Egyre jobban hergelte, emésztette magát. Azon töprengett, mit tett, ami nem volt teljesen törvényes, amibe bele lehet kötni. Végül is idegei felmondták a szolgálatot: idegösszeroppantást kapott. Ezt megtudva *Bajsay* – ahelyett, hogy a titkárságon vagy akár *Erzsi tantinál* tájékozódott volna, megbeszélte volna vele, hogy mi legyen a teendő – nyomban felhívta a belügyminisztériumot, és közölte, hogy a főispán megtévelykedett; sürgős intézkedést kér. *Keresztes-Fischer Ferenc*, aki akkor újból belügyminiszter volt, értesítette *Jancsi bácsit*, hogy amennyiben lemond, úgy lemondását elfogadja. Ezzel nagybátyám főispánsága, amely kis híján egy évig tartott, véget ért.” (Dr. Sívó 168. o.)

Úgy tűnik, a politika a múlt század 30-as éveiben sem volt gyenge idegzetű, önmarcangoló személyek terepe. ■

Őszi séta a Rókus temetőben

Sándor Boglárka képriportja (További képek honlapunkon: www.bajaihonpolgar.hu)

„Minden szép és jól sikerült kiadványt sikerként élek meg...” Csuvár Zoltánnal sportsikerekről és -kudarokról, nyomdai vállalkozásról

■ November havi portrénk idén kerek évfordulót ünnepelt szereplőjének életében két meghatározó tényező volt eddig – legalábbis munkavégzés tekintetében – : a sport és a nyomdászat. Előbbiben társadalmi munkásként segítőből eljutott a klubvezetői tisztségig, míg utóbbiban rövid alkalmazotti lét után kényszervállalkozóként folytatta, és jutott el mostanra egy minőségi termékek előállítására is képes nyomda irányításáig. Mindemellett az egyik közismert civil szervezet helyi csoportjának tagja, melynek korábbi soros elnökeként ötletgazdája és elindítója volt egy különleges dombormű megvalósításának is. CSUVÁR ZOLTÁNNAL, a lapunkat is előállító Arculat Nyomda Kft. tulajdonos-ügyvezetőjével beszélgettünk.

Zalavári László

– Édesanyám a családjával a bukovinai Istenegérsről települt át a II. világháború idején Csátaljár, majd felnőtként végig egyetlen munkahelye volt, a *Bajai Mezőgazdasági Kombinát* (illetve jogelődei). Sajnos két éve elhunyt. Édesapámék pedig Gyomárról érkeztek Garára, és hentesként ő is a kombinátban kapott munkát, de elég gyenge egészségi állapotú volt, ezért leszálalékolták, és már 1994-ben eltávozott közülünk. Az általános iskola utolsó évéig Garán laktunk, majd Bajára költöztünk, és a 8. osztályt már a Központi Fiúiskolában végeztem. Ezután Pécssett, a *Zipernowsky Károly Szakközépiskolában* műszerész szakon tanultam. A középiskola alatt több sportágat is kipróbáltam, de be kellett látnom, hogy nem vagyok elég tehetséges, viszont úgy gondolom, hogy elég jól értettem hozzájuk. Amikor 1976-ban hazakerültem, úgy véltem, hogy tudnék segíteni, ha ezt valaki igényli. Nagy fradista voltam, abban az évben bajnok lett a focicsapat, előzőben KEK-döntőt játszott, így önszorgalomból összeállítottam egy könyvet róluk, mert elég sokat edzőtáboroztak városunkban. Ez a rajongás idővel csökkent, ahogy a helyi sportéletbe bekerültem. Máig nem tudom, honnan vettem a bátorságot, hogy beállítsak a *Bajai Sport Kör* irodájába azzal, hogy ott szeretnék munkát kapni. Az akkori ügyvezető elnök, *Berwinkl Mihály* és helyettese, *Ápity Milos* közölték, hogy állást nem tudnak adni, viszont lehetőség lenne társadalmi munkában a birkózó szakosztály mellett tevékenykedni. Természetesen elvállaltam, és nagyon jó közösséget ismertem meg az ott lévők személyében, öröm volt együtt alakítani a gyerekeket, idővel barátságok is születtek. Sok szép emlék fűz hozzájuk, a csapatbajnoki meccsek, azok a felnövekvő gyerekek, akik ma továbbviszik a sportágat, mint *Jagicza Laci*. Rajta kívül olyan emberekkel dolgozhattam együtt, mint *Szabados Imre, Bán Ferenc, Mihálovics István*, aki később fogorvos lett, vagy *Barna Tibor*, aki ma a Testnevelési Egyetem nyugalmazott

docense, komoly szaktekintély a birkózásban. Ott volt *Katz Lajos*, az ország akkori egyik legnagyobb tehetsége is, aki sajnos nem futotta ki azt a karriert, ami benne volt.

Közben, hogy előrelépjek, középfokú labdarúgóedzői, majd hasonló szintű sportszervezői tanfolyamot végeztem, végül másodszori nekifutásra felvettek a *Testnevelési Főiskolára*, ahol sportszervezői szakon diplomáztam. Idővel hasznosítani is tudtam ezen végzettségemet, mert megüresedett egy hely a BSK-nál, és 1981. május elsejével sportszervezőként kezdtem el dolgozni. Sikeres évek következtek a klub életében, '82-ben a labdarúgócsapat feljutott az NB II-be, és a kosarasok is bontogatták szárnyaikat: látható volt, hogy olyan együttes alakul, amely ott lehet a bajnokság élmezőnyében. Emellett remek birkózó- és cselgáncsszakosztály is működött, illetve a kevésbé sikeres atlétika és kézilabda, melyek később elsorvadtak. Két ügyvezető elnök, *Gombás László*, majd *Schwarz Iván* segítése után én kerültem az egyesület élére, az akkori *Képes Sportban* meg is jelent erről egy cikk, ugyanis akkor én voltam a legfiatalabb ügyvezető elnök egy olyan helyen, ahol NB II-es labdarúgó és NB I-es kosárlabdacsapat is van. Úgy gondolom, hogy sikerült igen jó kapcsolatot kiépíteni a szakszövetségekkel, a megyei sportvezetéssel. Talán ma már kevesen emlékeznek, hogy abban az időben sikerült az első élő kosármeccs-közvetítést összehozni, egy Baja-Csepel találkozót (1987 őszén magam is jelen voltam ezen – Z. L.), ami nem ment könnyen. Előtte parkettázták a dr. Pósta Sándor Sportcsarnokot, ami a helyszínbejárásuk még nem volt kész, le kellett tenni a nagyesküt, hogy rendben lesz időre. A világítás sem volt megfelelő a tévéközvetítéshez, itt a Tungstram segített kölcsön lámpatestekkel: bármennyire is ellenfelek voltunk a kosárlabdapályán, mégis segítettek. Egyik volt évfolyamtársam gyártásvezetőként dolgozott az MTV-nél, az ő, ill. más barátok segítségével sikerült eljutnom az illetékes döntéshozóhoz, a sportosztály

Csuvár Zoltán

akkori vezetőjéhez, *Radnai János*hoz. Írtam neki egy levelet, válaszul küldött egy listát, melyen öt meccs szerepelt, mi ezt választottuk. Az még kevésbé maradhatott meg az emberekben, hogy volt Baján egy válogatott labdarúgó-mérkőzés is, egy magyar-olasz női meccs a Vasvári Pál utcába. A helyi csapatok közül a focit is a sikeresek közé sorolom annak ellenére, hogy szerintem soha nem hozták ki magukból, ami bennük volt, mindig lejjebb végeztek a tabellán annál, ami lehetett volna. Ennek ellenére nosztalgiával emlékeznek erre a városban, mert nagyszerű mérkőzéseket láthatott a közönség, és nagyon sajnálom, hogy ez ma nincs így. Ugyanez a helyzet a kosárlabdával, ott végképp extra bajnoki meccsek, és nagyon jó nemzetközi találkozók voltak. Hatalmas élmény volt ott lenni az MNK-döntőn a Budapest Sportcsarnokban (ahol szintén jelen voltam... – Z. L.), melyet drámai hajrában végül egyetlen ponttal, vitatott körülmények között buktunk el. Személyes tanúja lehettem Moszkvában, amikor a csapat egy ponttal megverte a *CSZKA Moszkva* gárdáját. Óriási győzelem volt, és ha ma valaki azt hiszi, hogy ezt az összecsapást a Moszkva nem akarta megnyerni, nagyon téved. Nem volt pardon, nekik azt a meccset is hozniuk kellett volna, annak ellenére, hogy az első Baján nyertek. Olyan dobóformát fogott ki akkor a csapat, hogy nem tudtak velük mit kezdeni. Egy évre rá a svéd *Alvik* együttesét fogadtuk KEK-mérkőzésen. Baján nem játszhattuk le, ezért eredetileg Paksra vittem volna, a gyönyörű, új sportcsarnokba, mindent megbeszéltem velük, de aztán Kecskemétről azt a kérést fogalmazták meg, egy kis gazdasági ráhatással a háttérben, hogy ne vigyük el a megyéből a meccset. Azért ők is nagyon jó házigazdának bizonyultak (a csapat viszont sajnos kikapott – Z. L.). Fél év múlva a város támogatásával,

licit után sikerült lehozunk az MNK négyes döntőjét, amit mai eszemmel már nem biztos, hogy megtennék, mert úgy gondolom, hogy azon ment el a bajnoki címünk. Mindenáron meg akartuk nyerni hazai pályán a kupát, ami sikerült is, csak éppen a két meghatározó játékosunk, *Hosszú Pisti* és *Kovács Laci* is megsérült, így később a bajnoki hajrában nem teljes értékűként léptek pályára, ami befolyásolta a végkimenetelt. Az egész szakosztályra jellemző volt akkor, hogy nagyon jó, összetartó közösséget alkottak, a mindenáron győzni akarás jellemezte őket. Ma is nagyon boldogan emlékszem erre az időszakra.

Égészen 1989. június 31-éig, az elvesztett ügyvezető elnöki pályázat eredményének kihirdetéséig irányítottam a BSK-t. Miután támadások értek a klub anyagi helyzete miatt, felajánlottam az elnökségnek, hogy írjunk ki pályázatot a helyemre, amit aztán nem én nyertem... Utódom az elsősorban fociberkekből ismert *Nagy László* lett. Megválasztása után rendezték az anyagi helyzetet, de igazából sokat már nem tudott tenni, hiszen úgy egy év múlva megszűnt az egyesület, a szakosztályok önállósodtak. Valószínűleg a változó körülményekhez nem tudunk, tudtam igazán alkalmazkodni, így az igazán magas szintű profi körülményeket biztosító klubéletet nem sikerült megteremteni. Szomorúan látom és tapasztalom, hogy ez a mai napig nem valósult meg. Azt sajnálom, hogy utána nem tartottak ígényt arra, ami bennem maradt ismeretként, tudásként, pedig lettek volna ötleteim, amelyek megvalósulása esetén talán nem itt tartanánk.

A BSK-tól való távozásom után maradhattam volna a sport területén, mert nagyon komoly megkeresést kaptam Paksról, de éppen olyan élethelyzet volt, hogy a családommal megbeszélve úgy döntöttünk, most nem költözünk. A sport szeretete természetesen meg-

Csuvár Zoltán felesége, menyé és fia társaságában a Bajai Honpolgár évzáró vacsoráján

maradt, ma is figyelemmel kísérem az eseményeket, de tevékeny részese már nem vagyok azoknak. A sportban kialakult kapcsolatok, barátok megmaradtak, bár kissé tompultak, a találkozások ritkábbá váltak.

- *Hogyan kerültél a nyomdászatba?*

- Szerencsére volt főnököm, *dr. Szei János*, az ADUKÖVIZIG vezetője, aki akkor a BSK társadalmi elnöke volt, nem feledkezett meg rólam, az ő ajánlására kerültem a *Compu-Typo Kft*-hez, melynek egyik tulajdonosa a vízügy volt. Sikeres volt a cég, és minőségi munkát végzett, elsősorban a könyvnyomtatás terén. Kiváló szerzők műveit nyomtathattuk, illetve velük és kiadóikkal nagyon jó személyes kapcsolat alakult ki. Egyik legismertebb kiadványunk a graffitiket tartalmazó *Állítsátok meg a világot! Ki akarok szállni...* c. kétnyelvű összeállítás volt. Emellett szinte minden helyi újsághoz közünk volt, itt nyomtuk a *Szuperinfó* bajai kiadását, az *IP Bajai ekstra* c. reklámújságot, a *Déli Echo* c. hasonló kiadványt, a *Délvidék* c. lapot, de a *Bajai Honpolgárt* is.

Itt három évig dolgoztam, amíg a vízügy '93 őszén úgy nem döntött, hogy leépít, és felszámolja a vállalkozásait.

- *A munkahelyed megszűnt, viszont maradtál a szakmában, immár saját céget alapítva.*

- Az eltelt idő alatt megkedveltem ezt a tevékenységet, emellett úgy gondoltam, hogy ha már ennyi időt és energiát befektettem, és megtanultam a szakmát, kár lett volna ezt a tudást kidobni az ablakon. A sport volt a szívem csücske, de ha már ott nem dolgozhattam, még egy kudarcot nem bírtam volna elviselni néhány éven belül, ezért is vágtam bele a nyomdászati vállalkozásba, 1993-ban létrehoztam az *Arculat Nyomda Kft*-t. Gyakorlatilag a nulláról kellett újra építközmem. Az eszközöket és a helyet is a tanítóképző főiskolától béreltem. Nagyon jelentős váltás volt, hiszen ezek a gépek közel sem tudták azt, amit a *Compu-Typo* berendezései, így jóval szerényebb formában, egészen más profilt alkalmazva kellett újraindulni. Az évek folyamán azért szépen gyarapodtunk, volt egy kiváló kiadványszerkesztő csapatunk, eszközöket is tudtunk vásárolni, és létszámban is növekedtünk. Egy idő után eljött az a pillanat, amikor kinőttük a helyünket, és akkor átköltöztünk az Attila utcába, ahol azóta is vagyunk. Itt már lehetőség nyílt perifériák, pl. levilágító beszerzésére is. Mára eljutottunk oda, hogy egy elég jól felszerelt üzemmé váltunk, sok mindent el tudunk végezni helyben, nem kell utaztatnunk a terméket. Elsősorban íves ofszet és digitális nyomtatással foglalkozunk, emellett megmaradt a nyomdai előkészítés és grafikai tervezés profilunk is, készítünk újságokat, mindenféle megrendelt termékeket és másol előkészített anyagok nyomtatását is vállaljuk, mert kapacitásunkba bőven belefér. Korszerű berendezésekkel rendelkezünk, eleve lemezre dolgozunk, kiiktattuk a filmet, ha egy teljesen kész megrendelést kapunk, negyedórán belül

A Tapintható-Láthatatlan dombormű átadásán a Rotary Klub tagjaként

indítani tudjuk a nyomtatást, míg korábban ez jó esetben is legalább másfél-két órát vett igénybe. Családi vállalkozásként működünk, feleségemmel ketten vagyunk a tulajdonosok, a fiunk is itt dolgozik, ő másoddiplomáját könnyűipari mérnökként szerezte, azaz azt tanulta, amit amúgy is csinál. A teljes digitális vonal tartozik hozzá, teljesen önállóan tevékenykedik ezen a területen. Emellett tervezéssel is foglalkozik, borászoknak címketerveket is készít, egyedi stílusa sokaknak tetszik, így remélem, hogy hosszú távon ez is gyümölcsöző majd.

A magam részéről minden szép és jól sikerült kiadványt sikerként élek meg. A mai napig, amikor a kollégáim behoznak egy induló nyomtatot, és azt látom, hogy igen, rendben van, nagyon jó érzéssel tölt el. Nagyon jó dolog, amikor látom, hogy a megrendelő olyan terméket vesz a kezébe, amit ő elképzelt, és elégedett vele – az nagyon pozitív visszajelzés. Remélem, hogy többségében voltak azok az emberek, akik így mentek el tőlünk. Természetesen arra törekszünk, hogy próbáljuk meg a lehető legtökéletesebben kiszolgálni azokat, akik bennünket tisztelnek meg bizalmukkal, és tőlünk rendelnek valamit.

- *Magánéletered egyik fontos szála a Rotary Club Bajai csoportjának tagsága immár bő tíz éve. Hogyan kerültél kapcsolatba velük?*

- A Rotaryba úgy lehet belépni, ha valakinek ajánlója van, én szó szerint kikényszerítettem ezt az ajánlást. Nem tudtam, hogy mivel foglalkozik a szervezet, de egyszer nálam járt a birkózás révén megismert dr. Mihálovics István, aki nekik készített egy nyomdai munkát. Megkérdeztem tőle, hogy mivel fog-

lalkoznak. Éppen csütörtöki nap volt, amikor általában összejönnek, ezért mondta, hogy menjek el a találkozóra, amit megtettem. Kiderült, hogy a tagok nagy részét már ismerem, akár a sportmúltamból, akár máshonnan. Nagyon jó közösséget találtam, melynek tagjai jól érzik magukat egymás társaságában, emellett nagyon fontos volt az is, hogy segítenek, ahol tudnak. Itt megtaláltam azt a közeget, amelyet kerestem, ahol ha szükség van rám, ránk, önzetlenül segítünk.

- *Egy időben soros elnök is voltál, és ezen tisztedhez fontos kezdeményezés fűződik.*

- A szervezet szabályai szerint előbb-utóbb mindenkire sor kerül az elnöki poszton, így rám is 2012-13-ban. A Szentháromság tér Sétáló utcai sarkánál található *Tapintható-Láthatatlan* dombormű megvalósulását valóban én kezdeményeztem, majd menedzseltem egészen a megvalósulásáig. Az egész alkotás ügyében hosszas egyeztetések zajlottak, majd a terveket is el kellett bíraltatni. A hosszadalmas folyamat végén, az engem követő második elnök, *dr. Beke Zsolt* tudta átadni a művet, mely nagyon jól sikerült. Amikor először ötletként felvettem a társaságnak, kiemelten hangsúlyoztam, hogy minden téren a városhoz kötődjön, bajai legyen, aki megtervezi és az is, aki elkészíti. A vakok és gyengénlátók tájékozódását segítő szobor Baja legismertebb épületeit ábrázolja bronzból. *Szabó Áron* tervezte, aki fiatal szobrászként ezt örömmel vállalta, és még Braille-írással is ellátta a köztéri alkotást. A folyamatban, a különböző tervdokumentációk készítésében is *Likár Laciék* sokat segítettek. Természe-

tesen a város akkori polgármestere, *Zsigó Róbert* támogató hozzáállása nélkül nem nagyon lehetett volna ezt megcsinálni, ő és *Fercsák Róbert* mostani polgármester is pozitívan állt az ügy mögé. Azt gondolom, hogy méltó kis emlékműve lett a városnak, remélem, hogy nagyon sokan nézik, használják és csodálják. Ezen felül is a mai napig nagy örömmel veszek részt a Rotary Club minden olyan munkájában, amelyet hasznosnak érzünk, és az éves program részét képezi.

- *A Duna-parton elkészült Turisztikai tájoló is rotarys kezdeményezés volt.*

- Ennek az ötletgazdája *Pestuka Tibor* volt, és eredetileg egyszerű iránytűnek készült, bizonyos távolságok feltüntetésével. Aztán sok mindent továbbgondoltunk, figyelembe vettük a lehetőségeket is, így végül az lett belőle, ami most a Türr-emlékműnél látható. Ez egy szép helyre felállított, mutatós alkotás, melyet büszkén mutatunk meg a városba érkező vendégeinknek, barátainknak, és remélem, ugyanezt teszik mások is.

- *Családodról mit tudhatunk?*

- Két gyermekünk van a feleségemmel, *Adrienn* lányunk révén egy valamivel több mint 3 éves lány kisunokának, *Borókának* örülhetünk, sajnos azonban nem itt élnek, de szerencsére sok időt töltenek Baján. *Zoltán* fiunk tavaly nősült, felesége *Andrási Réka*, a *Türr István Múzeum* régésze, náluk október elején megszületett második lányunokánk, *Janka*. Nagyon reméljük, hogy helyben maradnak, így élvezhetjük a kicsi mindennapjait. ■

Kitüntetések októberben

■ Nemzeti ünnepünk alkalmából ünnepi ülést tartott október 18-án a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés a bajai Turisztikai Központban. Az ülés folyamán adták át a megye legrangosabb kitüntéseit. A 2018. évi díjazottak között több bajai, illetve környékbeli személyiség is megtalálható.

Felső Barnabás Bálint BÁCS-KISKUN MEGYE TURIZMUSÁÉRT, **Kiss István** BÁCS-KISKUN MEGYE GAZDASÁGÁÉRT, **Göbl Vilmosné, Dr. Skribanek László és Dr. Farkas István** BÁCS-KISKUN MEGYE EGÉSZSÉGÜGYÉÉRT, **Dr. Mészáros Endre** BÁCS-KISKUN MEGYE TUDOMÁNYOS ÉLETÉNEK FEJLŐDÉSÉÉRT, **Szénásiné Harton Edit** BÁCS-KISKUN MEGYE KULTÚRÁJÁÉRT, **Bács-Kiskun Megyei Helyi Televízióok egyesülete, Feczák László** BÁCS-KISKUN MEGYE KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSÉÉRT, **Dr. Pencz Kornél** BÁCS-KISKUN MEGYE NEMZETISÉGEIÉRT, **Markovics Józsefné** BÁCS-KISKUN MEGYE NEMZETKÖZI KAPCSOLATAIÉRT, **András István** BÁCS-KISKUN MEGYE LAKOSSÁGÁNAK VÉDELMEÉRT, **Beck Regina** BÁCS-KISKUN MEGYE KÖZIGAZGATÁSÁÉRT, **Bolvári János** BÁCS-KISKUN MEGYE IFJÚSÁGÁNAK NEVELÉSÉÉRT díjban részesült.

A budapesti Várkert Bazárban, október 11-én rendezett Figyelő Top 200 Gálán a bajai **Axiál Kft.** Az ÉV MAGYAR VÁLLALATA kitüntetést kapta. A cégnek másodszer megítélt díjat **Harsányi Zsolt** tulajdonos-ügyvezető vette át.

Városunk polgármestere, **Fercsák Róbert** október 17-én Budapesten a polgárőrség legmagasabb elismerését, a KOPÁCSI SÁNDOR POLGÁRŐR ÉRDEMRENDET vehette át az Országos Polgárőr Szövetségtől.

Minden díjazottnak sok szeretettel gratulálunk!

A Bajai Honpolgár szerkesztősége és a Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriuma ■

Hatvankét év után...

Puskás László

■ *Gergely Ferenc Baja, 1956.* című munkájában (a szerző magánkiadása, 1997.) leírja, hogy tanárai irányításával és velük együtt a bajai 3. sz. Magasépítőipari Technikum diákjai építették az 56-os emlékművet. Hogy az építkezésben gimnazisták is részt vettek volna, téves információ, mivel ott rajtunk kívül senki más nem dolgozott azon az estén-éjszakán, a Déri-kertben.

Az 1956-os esztendő igen mozgalmas volt hazánkban. Az év elején (január 12-én) Dunaharaszti és környékén nagy károkat okozott a földrengés, amiben sok lakóház rongálódott meg, többen megsérültek, de halálos áldozatai is voltak ennek a szeizmikus katasztrófának. Márciusban aztán az eddigi legnagyobb jeges árvíz pusztított Baja és Mohács térségében. Az árvíz miatt iskolánkban szünetelt a tanítás, szervezett riadólánc útján vettünk részt a védekezési munkákban (homokzsákok töltése, szállítása, gátmegecsételek stb.), valamint a honvédséggel együtt a veszélyeztetett falvak (pl. Szeremle) lakóinak és ingóságainak mentésében. A Vörös-hídon szinte utolsóként jutottunk át a „kis-töltés” felé osztálytársammal, barátommal, P. Örsrel – vállunkon az elmaradhatatlan lapáttal –, amikor a híd nagy robajjal összemomlott. Az árvíz levonulása után osztályunk nem egy károsult bajai lakóház újjáépítésében vett részt műhelygyakorlati óráink alatt. A ma is álló árvízi emlékmű – a töltés végén, a volt Vörös-híd vonalában – kőből készült posztamentjét is mi, a technikum tanulói építettük, *Elkecz Balázs* „bácsi” műhelyoktatónk és kiváló kőműves szakember segítségével. Balázs bácsiról meg kell említenem, hogy korábban sokszor dolgozott együtt édesapámmal (*Puskás Mihály*), ami miatt, ha munka közben hibáztam, sosem felejtette el megjegyezni: „ha ezt apád látná!”

Az őszi tanévkezdéskor jelentkezhettünk a Mohácsi-szigeti falvak árvíz utáni újjáépítésére. Egész osztályunk lelkesen vállalkozott, nem sejtve, hogy az egyre hűvösebb, rosszabb őszi időben sátrakban kell majd „laknunk”, táboroznunk. Homorúdon két hét alatt építettünk újjá néhány lakóházat. Itt a szakmunkát mi, technikusjelöltek, míg a segédmunkát szegedi egyetemisták adták. Akkoriban nem volt megszokott vagy „divatos”, így meglepetve láttuk, hogy sok egyetemista kezdett szakállt növeszteni (1956. szeptember végén).

Néhány héttel később, október 23-án este zavaros és ellentmondó híreket hallhattunk „néprádiókon” keresztül Budapestről. Más-

nap magyartanárunk (*Istók Kálmán*) óráján bekapcsoltatta az iskola rádióját, amikor már egyértelműbb hírek érkeztek Pestről. 24-én a kora esti órákban sokan gyülekeztek a párt-ház előtt, és követelték a vörös zászló bevonását. Ezután vonult a tömeg a Déri-kertbe, hogy az ott lévő Sztálin-mellszobrot (szobrásza: *Pátzay Pál*) ledöntsék. A „tömeg” nagy részét mi, diákok alkottuk. A ledöntött bronz mellszobrot a kiscsávolyi *Paritty*a gyerekek egyike (jókötésű sportolók voltak) kapta fel és cipelte. Mivel a párt-házban nem akarták befogadni „bölcse vezérük” büsztjét, végül a „Szurke-hídról” dobták a Sugovicába. (A későbbi hídépítésnél állítólag előkerült a szobor, és most a városháza padlásán található!?)

Sok diák volt jelen a Sztálin-szobor eltávolításánál, legtöbben talán a gimnazisták, akik közül többen „disszidáltak” (pl. a *Szepessy*-ikrek, sőt még tornatanárunk, *Horváth László* alias „Pigele”, de technikum osztyáltársaim közül is jó néhányan). A városban ugyanakkor több helyen szedték le az épületekről a vörös csillagot és a vörös zászlókat, a Déri-kertben pedig ott árválkodott a szobor pillérszerű posztamentje!

Az építés és az építők

Iskolánk vidéki tanulói (kb. 50%) kollégiumban laktak, de a helybeliek mellett „bejárók” is voltak (pl. Vaskútról, még járt a vonat). A fiúkollégiumban működött a menza, és ott voltak a tanműhely helyiségei is. A kollégium igazgatója – *Dittler Ferenc* – a bizonytalan helyzet miatt engedélyezte, hogy a kollégisták hazautazhassanak. Akinek erre nem volt módja (pénze), az maradhatott.

25-én délelőtt – szüleink aggodása ellenére – a gimnazistákkal együtt mi is kivonultunk a Vaskúti úti laktanyához, ahonnan az ott szolgáló egyetemistákat akartuk kihozni, illetve meggyőzni a honvédséget, hogy álljon a forradalom mellé. Szerencsére a laktanya józan parancsnoka nem adott ki tűzparancsot, de félelmetes volt látni a tetőn is felállított géppuskákat.

Még működött a menza, ahová néhány tanár, de a bajaiak közül többen is jártak ebédelni. *Éber Sanyi* bácsi is rendszeresen ott étkezett, és 25-én ebéd után kezdett mozgósítani az emlékmű építéséhez. Késő délután így néhányan visszamentek a tanműhelybe szerszámokért, hordóládáért, saroglyáért. Ezt műhelyoktatóink (*Elkecz Balázs*, *Hlavati János*) vezényelték, és még arra is ügyeltek, hogy a fiúk ne a főútvonalakon, hanem mellékutcákon át jussanak el a Déri-kertbe.

A riadólánc működött, így a kora esti órákra tanáraink mellett tucatnyian gyűltünk össze

az elárvult posztament tövében. A posztament köré féltéglá körítőfal épült, nyers modorban, két téglá szélességben, hat téglá hosszban és kb. 2,40 m magasságban. Az anyagokat – félig legálisan – az akkor készülő Folyammérnöki Hivatal (később Vizig. székház) irodaházától, illetve a Petőfi S. u. – Széchenyi u. sarkán (majdnem szemben a Kieg. Parancsnoksággal) megkezdett társasház építkezéséről „szereztük be” és szállítottuk hordsaroglyán, kézi erővel, néha futva. A késő estebe nyúló munka befejezéséül egy koszorút, a benne lévő keresztbe egy lángoló szívet ábrázoló sgrafittót készített *Éber Sanyi* bácsi, alatta 1956. X. 23. felirattal. (Sgrafittó: többszínű vakolatréteggel készülő faldíszítés; a felső réteg(ek) lekaparása után lesz látható az alkotó szándéka szerint kialakuló kép)

Az emlékmű avatása másnap, október 26-án „tányersapkás, viharkabátos” diákok díszőrsége mellett történt. Az időjárás hamarosan kikezdte a friss, még nedves sgrafittót, de november 4-e után a „szorgos kezek” ledöntötték a forradalom első magyarországi emlékművét!

Végül hadd soroljam fel az emlékmű építőit! Tanárok: ifj. *Éber Sándor* festőművész, *Elkecz Balázs*, *Hlavati János* műhelyoktatók. Diákok: *Aladzsis József*, *Fialla Ferenc*, *Györffy Dezső*, *Mezei Mihály*, *Máriás Pál*, *Pintér Örs*, *Puskás László*, *Reinhardt Mátyás*, *Szabó Lajos*, *Szántó Árpád* és *Újváry M. Zoltán* (a III. b osztály tanulói). Osztályunk 1956 őszéig 31 fős volt, azután 25-en maradtunk.

Ebben az esztendőben (2018), érettségink 60. évfordulóján is találkoztunk, de már csak öten jöttünk össze, bár a huszonöt főből még tizenketten élünk, sajnos többeket akadályozott betegség, mozgásképtelenség. Az 1958-as érettséginket követően négyen jutottak be egyetemre – a többi jelentkezőnél a felvétel elutasítását más okok (pl. származás) mellett valószínűleg az emlékmű építésében való részvétel is okozhatta – de a későbbiekben is összesen kilencen végeztünk a Műegyetem építés vagy építőmérnöki karán. Egy huszonöt fős technikum osztályt tekintve ezt elég jó aránynak ítélnék!

Kik készíthettek fényképeket az emlékműről? Abban az időben ezzel senki se mert dicsekedni, de még szóba hozni sem! *Gergely Ferenc* könyvének fotómellékletei közt található két felvétel, talán a múzeumban lévő anyagok közül valók, esetleg Gyulavári József gyűjteményéből? Sajnos, erről már őt sem tudjuk megkérdezni. ■

Kitérő – Utam Bajáról Lewisburgig

Emlékirat-mozaikok egy bajai származású emigráns életéből 2. rész

Francis Soges

Angolból fordította: Mayer István

1948: Monsieur Daniel bekopog

A karácsonyi szünet után Párizs elvesztette vonzerejét számomra. Türelmetlenül vártam, hogy megérkezzen a belga vízumom. Egy január eleji reggelen a szobámban üldögéltem, amikor valaki kopogott az ajtómon. *Monsieur Daniel* volt Belgiumból. Éppen üzleti úton járt Párizsban. Monsieur Daniel felesége magyar származású volt, innen jött az ismeretségünk. Bemutakoztunk egymásnak, aztán beszámolt nekem arról, mi a helyzet a vízumommal. Körülnézett a szobámban, felmérte a szekrény tetején lévő élelmiszerkészletemet. Enyhén meglepettnek tűnt, látván szegényes szálláso- mat. Utána meghívott ebédelni.

A mélységből az előrelátás hangja szól (1948-1951) Az emigráció kiméréja

Rettenetesen vonzott a tengerentúli emigráció, hogy csatlakozzam az újvilágot feltáró európai úttörőkhöz. Az Egyesült Államok logikus célnak tűnt, de mihelyt beléptem a brüsszeli amerikai nagykövetségre, a szabályok és ügymenetek olyan falába ütköztem, melyeket lehet, hogy a jó szándék vezérelt, de számomra akkor teljesen irrelevánsnak tündek. Miután kitöltöttem a jó ég tudja mennyi űrlapot (ezúttal angol nyelven), kaptam egy ügyirat-számot, amely megmutatta, hányadik vagyok a magyaroknak fenntartott kvótán belül. Összefoglalva megtudtam: több évig is várom kell arra, hogy egyáltalán foglalkozzanak az ügyemmel. Az Egyesült Államok kapuja gyakorlatilag bezárult számomra, és nem nyújtott segítséget – annak ellenére, hogy hatalmas szabad területekkel bírt. Vagy legalábbis így gondoltam. Ortodox gondolkodásomban a „föld” egyenértékű volt a „Lebensraum”-mal, vagy mai angol nyelven „habitat”-tal, amely kifejezést újabban a veszélyeztetett fajok életterére használják.

1949: A Mont Blanc-on: Ellenállhatatlanul a csúcs felé, ragyogó pillanat a csúcson

Az utolsó mászás előtt utolértem a csoport többi tagját, és hozzákötöttem magam a kötelükhöz. Folyamatos tempóval haladtunk felfelé, óvatosan közelítve az égre törő, csupasz végső emelkedőt. Ahogy az emelkedőt sík váltotta fel, majd lejtő, tudtuk, hogy elértük a hegycsúcsot. Lelkesen kezét ráztunk, képeket készítettünk. Aztán szünetet tartottunk. Volt a csoportban egy abbé, aki elénekelt a *Salve Reginát*. Boldog emlékek áradtak szét bennem.

Lepergett előttem az életem. Láttam a szüleimet, gyermekkorom boldog pillanatait, a magam mögött hagyott világ tisztaságát és tragédiáját, akkori küzdelmeimet és törekvéseimet. Megjelent előttem *Renée* szép, egészséges, derűs képe. (A szerző belga származású későbbi felesége – a szerk.) Készen álltam, és éreztem, hogy ő is készen áll. Itt döntöttem el magamban, hogy megkérem *Renée*-t, legyen életem párja. A csúcson töltött szünet a végéhez közeledett, és megkezdtuk gyors ereszkedésünket a hegyről.

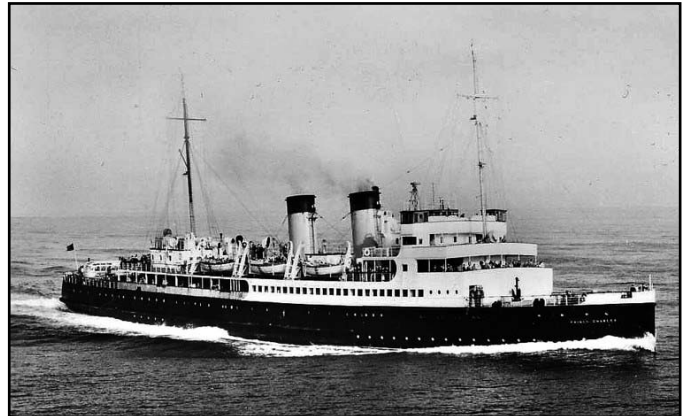
1950

Ebben az évben kezdődött a koreai háború, féltől volt, hogy kiterjed a megosztott Európára is, ez megerősítette vágyunkat, hogy elhagyjuk a földrészt. Egyúttal ez volt az az idő is, amikor a belga kormány megkezdte a „*Plan Decennal pour le développement économique et social du Congo*” (Kongói gazdasági és társadalmi fejlesztésének tízéves terve) végrehajtását. *Père Marcel*, „colonial” (gyarmaton dolgozó személy) volt, és Brüsszelben láthattuk a Kongóból szabadságra érkező „coloniaux”-kat, ahogy az életet élvezik. Hogy előremozdítsam a karrieremet, rendszeresen tanulmányoztam a belga munkaerőpiacot, de sokszor visszautasítottak. A jobb munkákat természetesen bennfenteseknek tartották fenn. Eszembe jutott a *Plan Decennal*, és benyújtottam pályázatomat a „*Ministère des Colonies*”-nak (a gyarmatügyi minisztériumnak)

1951 Hajóra szállás Afrika felé

Tárgyalásaim a *Ministère des Colonies*-val (a gyarmatügyi minisztériummal – a szerk.) sikeresek voltak. Felvettek a *Service des Travaux Publics du Congo*-hoz (Kongói Közmunkák Hivatala) általános mérnöknek. Külföldiként afféle „agent temporaire” (átmeneti alkalmazott) státuszban foglalkoztattak. Indulásom idejét május elejére tűzték ki.

A mólót vidám tömeg töltötte meg. Kétféle ember lépett a *Prince Charles* fedélzetére: a többséget a háború utáni nemzedékhez tartozó fiatalok alkották, akiket lelkesített az új kaland. A többiek kipróbált, karrierjük végéhez közelítő idősebbek voltak. Szólt a zene, zajlott

A *Prince Charles* gőzös a nyílt tengeren

a búcsúzkodás, az emberek integettek, ahogy a hajó felvonta a horgonyt. Útnak indultunk a nyílt tenger felé, magunk mögött hagyva az enyhén párálló flamand tájat.

III. rész: Az afrikai szakasz (1951-1960)

1951 Ismeretlen célok felé hajózva A nyílt tengeren

A Belga Tengerhajózási Vállalat *Charlesville* nevű hajója méltóságteljesen hagyta el Antwerpen nyüzsgő kikötőjét, és behajózott a Schelde folyó tölcserortokolatába. A part lassan a látóhatár párájába vészett. A távolban még el tudtam különíteni a vlessingeni kikötő körvonalait, a korábbi erődét, melyből kiindulva a nagy Spanyol Armada uralta a tengereket. Elhagytuk az európai kontinenst.

1957

Bármennyire is kényelmetlen volt, egyre világosabbá vált számomra, hogy közelít a vég a gyarmat számára. *Casavubu* felkelést szított, amely után a függetlenségi mozgalom kezdeményezőit bebörtönözték. Az ilyen intézkedések azonban nem tudták megfékezni az esetenkénti lázongásokat és a közrend folyamatos felbomlását. Minden eshetőségre felkészülve vásároltam magamnak egy pisztolyt. Ami viszont fontosabb volt: újra megnyitottuk az Egyesült Államokba szóló bevándorlási aktánkat.

Az amerikai szokásos, jellemző körülményes módjukon megkértek, hogy adjam meg nekik az Egyesült Államokba érkezésem dátumát. Ostoba kérdés volt egy olyan helyzetben, amikor épp vészterveket dolgozunk ki a jövőnkre vonatkozóan. A sok bizonytalanság közepette fogalmam sem volt, mikor és hogyan érkezünk meg – ha engedélyezik egyáltalán. De mivel meg kellett adnom egy dátumot, 1960 októberét jelöltem meg.

A Mont Blanc varázslatos csúcsa

1960: A kerekasztal-tárgyalás és utóhatásai

1960 januárjában a belga kormány a kongói politikai pártok nyomására kerekasztal-tárgyalást szervezett Brüsszelben. A belgák célja az volt, hogy megvitassák a feltörekvő afrikai vezetőkkel, hogyan menjen végbe a *békés átmenet* a gyarmati létből a függetlenségbe. Az afrikai politikusok követelése tiszta és egyértelmű volt: *azonnali függetlenség!* Íme, a felek álláspontjai között áthidalhatlan volt az ellentét. Kongó nem állt készen az azonnali függetlenségre, viszont Belgium sem volt képes erővel fenntartani uralmát gyarmata fölött.

Végül Belgium nem tehetett mást, mint meghajolt, és beleegyezett az azonnali függetlenségbe. A függetlenség kikiáltását 1960. július 1-jére tűzték ki. Kétségbeesett lépések kezdődtek a károk minimalizálására.

IV. rész:

Szerencsét próbálunk az Újvilágban 1960-Bevezetés

Az Újvilágba érkezéssel a zarándok útja véget ért. Újvilági tartózkodásom életem legstabilabb szakaszának számított. Az Újvilág már nem az az Ígéret Földje volt, aminek annak idején képzeltem. Az Ígéret Földje örökké tűnékeny marad. Közel kerülhetünk hozzá, de sosem érhetjük el.

1960: Érkezés a Szabadság-szobor árnyékába – Keresztül az Atlanti-óceánon

Azon az 1960 októberi éjszakán az Egyesült Államok személyflottájának zászlóshajója, a *United States* felvonta a horgonyt, és az őszi szélben a nyílt tengernek vette az irányt. A kabinjaink az acél hajótörzs mélyén voltak, a hatalmas hajó első részében. Hallottuk, amint a hullámok mennydörögve megtörnek a hajót testen. A hajó hamarosan tartós bukdácsoló, gördülő mozgásba kezdett. Mamy és a gyerekek tengeribetegek

lettek – a gyerekek különböző mértékben. Mamy a leginkább: végigszenvedte az egész utat. Megdöbbenett a hajón beszélt különös nyelv. A fröcsögős amerikai beszédet szórakoztatónak tartottuk. Ez volt az amerikai angol, amelynek a zömét nem is értettük. A hajó utasközönsége, köztük sok emigráns, a különbözőség kaleidoszkópja volt. A gyerekek gyorsan beleszoktak a kalandba, és jól érezték magukat. Sok szórakozási lehetőség volt számukra, nem utolsósorban az, hogy egyszerűen körbe-körbe szaladgáljanak, és szembeszálljanak a fedélzeten végigsöprő erős széllel.

Mintegy öt, a nyílt tengeren töltött nap után egy szürke reggelen megpillantottuk a szárazföldet. Látótávolságba került az amerikai kontinens. New York City egét szmog homályosította el. A hajó átúszott a Verrazzano-szoroson, az ős reggeli ködében a Szabadság-szobor üdvözölt bennünket. Tovább haladtunk a Hudson-folyó torkolatába, ahol révkalauz-hajók érkeztek és a *United States*-t a rakparthoz tolták. Megérkeztünk az Újvilágba!

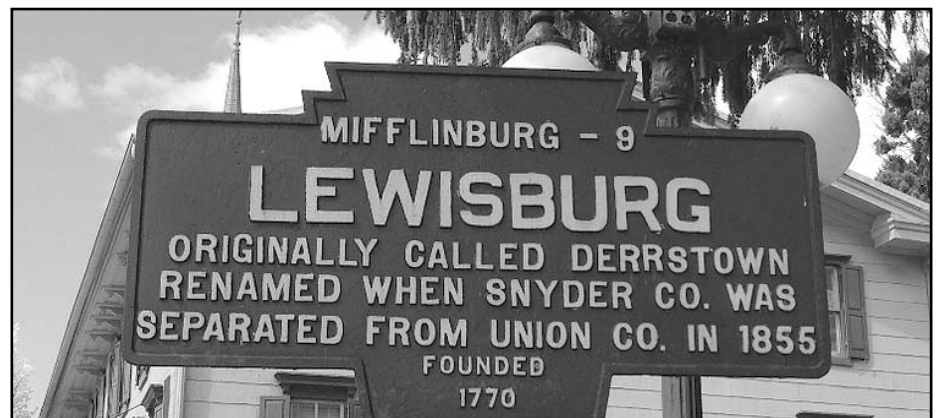
1964: Távirat a Világbanktól

1964 elején táviratot kaptam a Világbanktól. A bank állást ajánlott nekem, és megkérdezte, szabad vagyok-e még. Az

ajánlat akkor érkezett, amikor eredményesen megállapodtunk a kaliforniai Mill Valley-ben, szakmai kapcsolatokat építettem ki, és felfelé ívelő karrierre volt némi kilátásom. Mindazonáltal a Bank ajánlata kecsegtető volt. A Bankkal való első tapasztalataim azt mutatták, csak a működést nézve, hogy a legmagasabb szakmaiságot, kompenzációs szabályozást és karrierlehetőséget biztosító intézményről van szó.

Azt hiszem, március volt, amikor Washingtonba utaztam meghallgatásra. Kiemelt figyelmet szenteltem a viszketegségem féken tartásának (ezt Kongóban szerzett szívféreg okozta), és annak, hogy összeszedett legyek. Ellentétben első, 1960-as interjúmmal, köszönhetően gyarmati háttérremnek és amerikai tapasztalataimnak, nem volt gondom az érvényesüléssel. Ezen túlmenően jó szövetségesre leltem *Monsieur Jean Gabriel* francia mérnök és „polytechnicien” (a tekintélyes francia *Ecole Polytechnique* iskola mérnöke) személyében, aki hathatósan támogatta pályázatomat, és akinek az évek folyamán nagy tisztelője lettem. A meghallgatások végeztével formális ajánlatot kaptam, melyet elfogadtam. Abban egyeztünk meg, hogy június 15-én jelentkezem munkára.

1983 közepén a Bank előnyüdjíjazást ösztönző programot ajánlott fel. Az ajánlat a legjobbkor érkezett számomra, és elfogadtam. 1984. június 30-án mentem nyugdíjba, húsz évvel csatlakozásom után. Sosem bántam meg a döntésemet. Egy visszavonult időszakot követően állandó tanácsadóként dolgoztam a Banknak, egészen 1996 júliusáig. Szakmai pályafutásom így 1946-tól 1996-ig tartott, azaz ötven évig. Lewisburgi otthonunkat 2005-ben vásároltuk, Washington DC McLean elővárosából 2006-ban költöztünk a pennsylvaniai Lewisburgba, hogy közel legyünk gyermekeinkhez és unokáinkhoz. Így ér véget Bajáról Lewisburgba vezető utam. ■

A pennsylvaniai Lewisburg, a szerző mai otthona

Kárpátaljai magyarok között

Beszámoló a VIII. Dr. Novák Endre-napokról

Péter Árpád dr

■ A Tisza völgyében, a Marango-patak partján fekvő, a huszti járáshoz tartozó egykori koronavárosban 2018. szeptember 14-16. között tartották – a Kárpátaljai Magyar Egészségügyi Dolgozók Társasága (KMEDT) és a Magyar Egészségügyi Társaság (MET) rendezésében – a VIII. Dr. Novák Endre Napokat. Ennek része volt a szeptember 15-én tartott nemzetközi orvos-konferencia. Szeptember 14-én Felsőszentivánról hatan (*Kordé István* gépkocsivezető, felesége, Valika, *dr. Szarka Ildikó*, *Farkas Szilveszterné*, feleségem és magam) indultunk útnak. A határátkelőhöz, Tiszabecshez közeledve szorongásunk fokozódott, emlékeztünk ugyanis egy jóval korábbi átkelésre, amikor csak négy óras huzavona után, tekintélyes „jatt” lefizetését követően emelkedtek fel a sorompók. Ezúttal a várakozás, illetve az araszolgatás bő egy órát tartott. Közben különleges élményt jelentett látni, hogy általános és középiskolások, valamint ingázó felnőttek tömegei gyalogosan igyekeztek a határon túlra. Már a kárpátaljai utakon közlekedve aztán két körülmény tette izgalmasabbá előrehaladásunkat. Részint a magyar nyelvű útbaigazító táblák teljes hiánya, részint egy kb. 30 km-es útszakaszon az a félelmünk, hogy a kavicsstengerrel borított útfelületről felcsapódó zúzalék kárt tesz az autóban. Végül szerencsésen, még napnyugta előtt érkeztünk meg szálláshelyünkre, a Visktól 4 km-re, Sajánban, a Villa-völgyben lévő – meglepetésünkre fecskék sokasága által körbeszálldosott – pompás Hotel Blagodatba.

Szeptember 15-én (szombaton) reggel Visken, a Hotel Tulipán konferencia termében kezdődött a magyar kormány, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága és a Bethlen Gábor Alap által támogatott konferencia. Az ünnepélyes megnyitóra közel 250 regisztrált résztvevő töltötte meg a termet. Az elnökség asztalát gyönyörű, piros-fehér-zöld színösszeállítású virágdísz ékesítette. Az ukrán és magyar himnusz elhangzása után elsőként a „házigazda”, *dr. Csik Adalbert-Ferenc*, a KMEDT elnöke köszöntötte a megjelenteket, majd átadta a szót *prof. dr. Kellermayer Miklósnak*, a MET hamarosan, két ciklust követően leköszönő elnökének. A szervezőbizottság több tagjának köszöntője után *dr. Mészáros Árpád* helyettes államtitkár – *dr. Kásler Miklós* miniszter üdvözlését is tolmácsolva

A konferencia érdeklődő közönsége

– zárta a sort. Az előtte szólók között volt, aki kendőzetlenül kimondta: „rossz politikai légkörben” tartják a konferenciát, hiszen „a magyarországi támogatásokat az ukrán politikai vezetés szeparatizmusként értékeli”. Az államtitkár azzal is érvelt, hogy az anyaországi támogatásokból felújított háziorvosi rendelő, modernizált kórházi eszközpark stb. a térségben lakó „nem magyarok” színvonalasabb egészségügyi ellátását is szolgálják. A megnyitót egy bájos színinövendék, *Müller Anna* szavalata (*Illyés Gyula* Trianon-verse), illetve az *Ismerős Arcok* dala zárta. Amikor annak „Egy vérből valók vagyunk” refrénje utoljára hangzott fel, szem alig maradt szárazon.

A tudományos programot Kellermayer professzor nyitotta meg, *A Föld, a magyarság és az én helyzetem a világmindenségben* c. előadásával. A szakmai berkekben sejt kutatásai által világhírűvé, számos könyve révén hazánkban általában is ismertté vált professor emeritus ezúttal is hozta formáját. Aggodalommal szólt a Föld pusztulásáról, unokáink kirablásáról (holott igazság szerint minden újszülött 7,5 hektár földfelszín-bérleti jogot kap a Teremtőtől), és szólt a hitét veszített embertömegekről (holott „az intenzív osztályon mindenki hívő!”). Idézte *József Attila Kész a leltár* című versének sorait, és hivatkozott a nagy orosz író, *Tolsztoj* pokoljárására. A pravoszláv vallás tanain nevelkedett fiatalember ugyanis második egyetemi éve után elvesztette hitét, kiürült. Akkortól 50 éves koráig naponta kötelet és pisztolyt vitt magával, szuicid szándékkal, és csak hitének újbóli megtalá-

lása után lelt önmagára. Hit nélkül szerinte nincs ÉLET! 25 perces, hévvel és hittel tartott előadását egy *Nagy Gáspár*- idézettel zárta (a hallgatóság derültsége és viharos tapsa közepette): „Gyanús vagyok, gyanús nagyon, hogy még nem ütöttek agyon!”.

Az apai ágon rahói, tehát kárpátaljai származású *prof. dr. Altorjay István*, a debreceni I. belklinika tanára a főleg a férfiakat tizedelő, tápcsatornai, azon belül elsősorban a vastag- és végbéltumorokról tartott előadást. Kitért arra, hogy *Ronald Reagan* halála óta az USA-ban törekvés az 50. életévüket betöltötték kolonoszkópos (vastagbél-tükrözéses) vizsgálata. Külön hangsúlyozta, hogy a 60 éves korban először kialakult aranyér esetén irány a rektoszkópia (végbéltükrözés). Hogy még az ismert politikusoknál is mekkora késéssel derül fény az egyébként viszonylag könnyen kórismézhető ilyen daganatokra, arra *Havel cseh* elnök esetét hozta fel példának. A vastag- és végbélrákos megbetegedések előfordulási gyakoriságát illetően így fogalmazott: 50 emberből egynek lesz ilyen daganata. (*Hazánkban lakosság szinten éppen napjainkban kezdődik e vonatkozásban egy szűrővizsgálat* – P. Á.) Sokunk számára új információ volt, hogy az aszpirin a megelőzésben és utókezelésben is jó!

Prof. dr. Arató András, a fővárosi I. Gyermekklinika tanára *A gyermekkori Chron betegség és colitis ulcerosa kezelése* c. előadása kifejezetten orvostovábbképző-jellegű volt. *Dr. Gárdos László* zalaegerszegi osztályvezető főorvos *Gyakorlati aktualitások a gyermekgyógyászati gyakorlatban*

c. előadásában sok, főleg a koraszülött osztályokon máig uralkodó szemlélet és gyakorlat megváltoztatásának szükségessége mellett érvelt. Mindenekelőtt a minél korábbi anyatejes táplálást szorgalmazta; a tápszert művirágnak, míg az anyatejet a csecsemő immunszervének minősítette; amellet óvott mind az antibiotikumok, mind a probiotikumok kiterjedt, meggondolatlan használatától.

Az ungvári *Prof. dr. Szircsák Erzsébet* a felnőttkori, ún. 2-es típusú cukorbetegség emésztőrendszeri szövődményeibe avatta be hallgatóságát. Kilógott a sorból, ám nagy sikert aratott *dr. Jády György* *Az aranyérem extraprofitja – az élsport integrálása a szórakoztató iparban* c. előadása. A korábbi öttusázó, ma a Magyar Speciális Olimpiai Szövetség igazgatójaként ténykedő sportember előbb áttekintette az utóbbi évtizedek olimpiai játékaiknak büdzséjét, rámutatva, hogy a rendezés költségeit távolról sem fedezik a jegyeladásokból származó bevételek. Utoljára a tisztán magánforrásokból finanszírozott Los Angeles-i olimpia lett „nullszaldós”; elsősorban a rendkívül megemelkedett közvetítési díjak és az esemény országreklám-értéke tartja életben a mozgalmat. („Látvány, izgalom, cirkusz!”) Kitért arra is, milyen egészségi kockázatoknak teszik ki magukat pl. a női súlyemelő és bokszolók. Néhány évtizeddel ezelőtt meg sem fordult az ember fejében, hogy ilyen szakágak is bekerülnek az olimpiai játékok programjába. Áttérve az európai labdarúgó-piacra, leszögezte, hogy e területen valósult meg igazán a focisták szabad munkaerő-áramlása. Hogy pedig a sztárok milyen elképesztő összegeket zsebelnek be, arra a „bulvárhős” *Beckham* jövedelmi viszonyaival példálózott, aki 1 millió font alatti összegért nem írt alá egy bizonyos reklámszerződést.

Prof. dr. Galuska László, a debreceni orvosegyetem Nukleáris Medicina Intézet vezetője *Mai izotópterápiás lehetőségek*, az ungvári *Doc. dr. Risiko Sándor – Dr. Sróff Renáta* szerzőpáros *A magas vérnyomás kezelésének optimalizálása*; a szintén ungvári *Doc. dr. Sütő Mihály Tromboprofilaxis – miért és hogyan kell csinálni* címmel tartott előadást. Ugyancsak Ungvárról jött *Dr. Biró Erzsébet* a Megyei Egészségügyi Főosztály képviselőjében, aki *Egészségügyi emberi erőforrás helyzet Ukrajnában és Kárpátalján* c. előadásában drámai képet festett a helyzetről. Számos, többek közt nemzetközi összehasonlító adat mellett megtudtuk tőle, hogy a családorvosi munkahelyek 31%-a betöltetlen; hogy a szakápolók száma 1999 óta 607 ezerről 2016-ra 367

A szervezők hivatalos köszöntője

ezerre csökkent; hogy csupán 2017-ben 36 ezer egészségügyi dolgozó vándorolt ki Ukrajnából; és azt is, hogy ez idő tájt az orvosok euróban számított átlagkeresete 210, az ápolóké 143. euró. (Utóbbi adat közlésekor felzúdulás támadt, a kárpátaljai résztvevők egy része bekiabálta, hogy az övék azt meg sem közelíti. – P. Á.) Végül arról értesültünk tőle, hogy 2 éve Kanadából érkezett, kinevezett egészségügyi miniszter felügyeli a tárcát (ami a fennálló törvényi szabályozással sem összeegyeztethető).

A badalói családorvosi rendelő orvosa, *dr. Jakab Lajos Kárpátaljai magyarság: mennyi az annyi...?* c. előadásában előrebocsátotta, hogy Ukrajnában 17 évvel ezelőtt volt utoljára népszámlálás (az alkotmány szerint 10 évente kötelező tartani). Az akkori népszámlálás adatai alapján mondják máig is 152 ezernek a kárpátaljai magyarok lélekszámát. Kollégáival szövetkezve 10 munkacsoportot hívtak életre azzal a céllal, hogy reprezentatív mintavétel keretében felmérjék, hányan vallják magukat magyarnak napjainkban. E kis népességszámlálás eredménye alapján a kárpátaljai magyarok száma jelenleg 131 ezerre tehető.

A bajaiak által is jól ismert pulmonológus szakorvos, *dr. Szarka Ildikó Változás a TBC előfordulásában és gondozásában régióink területén* címmel tartott előadást. A MET rendezvényen debütáló főorvos már akkor közönségsikert aratott, amikor elmondta, hogy a *Türr István* és *Hosszú Katinka* nevérről ismert városból jött, majd a kezdetektől fogva tekintette át mind a TBC előfordulási gyakoriságának, mind a kezelés és gondozás lehetőségeinek alakulását a Tüdőgondozó archivált és jelenleg is gyarapodó do-

kumentumai alapján. Megtudtuk tőle, hogy jelenleg csupán 8 a munkahelyén ilyen betegséggel kezeltek-gondozottak száma, gyógyulási esélyeik pedig összehasonlíthatatlanul jobbak, mint az elmúlt korok ilyen betegeinek. Részletes esetismertetéssel is gazdagította hallgatósága tudását. Előadását követően elsőként a tudományos program összeállításáért is elsősorban felelős, a délelőtti és a délutáni órákban üléelnöki teendőket is vállaló *Prof. dr. Gyurkovits Kálmán*, a MET alelnöke gratulált neki.

Magam *Az alkoholizmus és a malignus daganatok közti összefüggés epidemiológiai vizsgálata* címmel tartottam előadást.

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár

Munkácsy Mihály utca 9.

BÓNUSZ ABC, Vöröskereszt tér 1.

CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.

CBA Delta Market,

Szabadság utca 44.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Líra Könyvesbolt, Déri Frigyes sétány 5.

Nagy István Képtár,

Arany János utca 1.

Sirály ABC, Sirály utca 4.

Tourinform Iroda,

Baja Marketing Kft.,

Szentháromság tér 11.

Gazdabolt Piacsarnok

Ismertettem felsőszentiváni ténykedésem első 25 évében (1987-2011) végzett kutatásaim főbb eredményeit. (Az Orvosi Hetilap 2013. évi 18. számának 700-706. oldalán megjelent közleményem révén ez már a határon túl is ismertté vált.). A praxislakosságom körében a 25 év alatt bekövetkezett 829 haláleset feldolgozása nyomán arra az eredményre jutottam, hogy a férfiak körében a 140 daganasos halál közül 76, nők körében a 71 daganasos halál közül 6 volt az alkohollal-alkoholizmussal kapcsolatos.

A konferencia a Szózat közös elénekelésével ért véget. 17:30 kor a résztvevők döntő többsége már a helyi református templomban volt, ahol ökumenikus istentiszteletet

tartottak. Egy „nálunk”, Egerben végzett katolikus pap az alkalomhoz illő, az egészségügyben tevékenykedőkhöz szóló szentbeszédét követően Kellermayer professzor is hosszasan beszélt a „gyülekezethez”.

Bő egy óra múltán a viski tájház megtekintése képezte a társasági programot; igazán oldottá és emelkedetté akkor vált a hangulat, amikor a hátsó udvari csűrben – a finom süteményeket (pl. házi specialitásnak számító viski, somlekvárral töltött pitét) és pálinkaféleségeket sűrűn kínáló asszonyok mellett – megjelent a hazánkban is jól ismert *Pál István „Szalonna”* népzene-színház *apja*, és vagy fél órán keresztül tangóharmonikán magyar nótákat, csárdásokat játszott.

A másnapi programon (kirándulás a huszti várromhoz) már nem tudtunk részt venni; reggeli után újra Felsőszentiván felé vettük az irányt. Az előadásunk elhangzását követően dr.

Csik Adalbert-Ferenctől kapott ajándéktáskába csak hazaérkezésem után néztem bele. Egy palack, ottani minőségi bor mellett abban leltem *Dupka György A nagy háború emlékezete Kárpátalján c. szép kiviteli 379 oldalas könyvét*, Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképét, valamint a Szolyvai Emlékpark kiadványát. Az átélték mellett majdan ezek is emlékettni fognak arra, hogy 2018. szeptember 14-16. között kárpátaljai magyarok között teltek napjaim. ■

Anekdoták Szőke György István gyűjtéséből 3.

Az alkalmi festő

■ A Károlyi-kormány idején külügyi megbízottként *gróf Bánffy Miklós* éppen Hollandiában teljesített szolgálatot, amikor *Kun Béla* és társai átvették a hatalmat Magyarországon. Az erdélyi arisztokratának nem volt más választása, mint valami olyan elfoglaltság után nézni, amelyből meg tud majd élni, amíg nem rendeződnek otthon a dolgok, és visszatérhet. Székely Berta-

lan valamikori tanítványának a festészetre esett a választása. Egyik alkalommal idilli holland tájat festett. Tarka tehének, kék ég, zöld, dús legelő, távolabb egy tanya, az előtérben egy csatorna két ladikkal, kis hidacskával. Jó ideje készült a mű, amikor a tanya gazdája egyenesen hozzá tartott. Mőgé állt, alaposan szemügyre vette a készülő képet. Egy idő után megszólította a festőt. Szeretné, ha előbb a két csónakot fejezné be, mert neki az egyikkel el kellene mennie. Nem rögtön, majd fél óra múlva. Addig még tud vágni. „Mennyi műveltség, mennyi frázis nélküli jó szándék jut szóhoz ebben a kis történetben!” – emlékezett vissza évek múlva is erre a kis epizódra a gróf.

A kis szállodájának egyik lakója megkérte, fessen róla is olyan portrét, amelyet a nyitott ajtaján keresztül látott a szobájában. Elvállalta a feladatot, és a megrendelője lakosztályán készült a kép. Ez idő alatt összebarkácsolta a házaspárral, a holland férjvel és a jávai származású feleséggel. Apró szíveséggel is kedvezett a háziaknak, az utólag a képre kért aprócska mellőt jóval nagyobbra festette a valóságnál, a belefoglalt gyémánt úgy nézett ki, mint egy „Koh-i-noor-fióka”. Nagy sikere volt az alkotással, annyira, hogy a férj is megrendelte tőle a saját portróját is. Sajnos, ez már nem készülhetett el, mert időközben táviratilag hazarendelték a kinn rekedt külügyért.

Itthon, mint kedves emléket, elmesélte a történetet a bajai születésű *Telcs Ede* szobrásznak, aki később Hollandiába került. *Telcs* lánya [*Telcs Sára*], aki szintén hallotta a történetet, véletlenül megismerkedett *Bánffy* valamikori modelljével és a képet is látta

annak lakásában. A jávai hölgy érdeklődött, nem ismeri-e azt a magyar festőt, aki őt lefestette. A szobrász lánya örömmel válaszolta: igen, az egy gróf, most Magyarország külügyminisztere. (*Bánffy viszonylag rövid ideig, 1921. április 14. és 1922. december 19. között, gróf Bethlen István kormányában volt a magyar diplomácia vezetője – a szerk.*) „Az nem az!” – felelte határozottan a hölgy. Az ő festője egy nagyon szerény, igénytelen ember. A valamikori modell hajthatatlan volt, és meg is maradt örökre ebben a hitében. [Forrás: *Gróf Bánffy Miklós. Egy erdélyi gróf emlékiratai. Helikon Könyvkiadó, Bp. 2013.*] ■

Telcs Ede ifjú szobrásként

Kedves Olvasónk!

Látogasson el honlapunkra (www.bajaihonpolgar.hu), és kövesse a lapunkkal kapcsolatos híreket facebook-oldalunkon (<https://www.facebook.com/bajai.honpolgar/>) is! Folyamatosan frissülő weboldalunkon nemcsak a lappal kapcsolatos híreket olvashatja, hanem archívumunkban régebbi lapszámokat is böngészhet, az online plusz rovatban pedig a nyomtatott lapszámokban nem található szöveges, képes és videós tartalmakkal is találkozhat. Többet is megtudhat szerzőinkről, szerkesztőbizottságunk tagjairól, egyúttal könnyen kapcsolatba is léphet velünk. A tartalom napról napra bővül!

www.bajaihonpolgar.hu

A tanítóképző és a szerb megszállás (könyvismertetés)

Sarlós István

■ A Trezor Kiadó gondozásában jelent meg Donáth Péter kismonográfiája a bajai tanítóképző intézet első világháborút lezáró szerb megszállás alatti történetéről. Egy 2010-es bajai tudományos előadás logikus folyománya e mű, amely a konferencia-előadás és az ebből született tanulmány kereteit túllépve önálló kismonográfiában mutatja be az első világháború végét, valamint a szerb megszállást Baja város életében a Bajai Tanítóképző Intézet működésén keresztül.

Donáth Péter a Magyar Tudományos Akadémia doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzor emeritusa. Tudományos kutatásainak egyik fő irányvonala az ideológia – állam – iskola hármásának, ezek folyamatos egymásra gyakorolt kölcsönhatásának bemutatása a különböző történelmi korokban és társadalmi helyzetekben. A *Kisemberek helytállása* 6 nagyobb fejezetre tagolódik, amelyből az előszó a kismonográfia születésének körülményeit mutatja be. A *Körülményekről és az előzményekről röviden* fejezet összefoglalja az első világháború végét, a belgrádi katonai konvenciót, a szerb megszállás előzményeit és első eseményeit, valamint kitér az Észak-Bácska kérdéses helyzetére. A *Szabad-e a magyar tanítóképzés fennmaradásáért esküt tenni a megszállóknak?* fejezet a címében is az 1918/19-es tanév fő kérdéséről, a tanév közepén kötelezővé tett hivatali eskü letételéről szól, de emellett a tanév befejezésének nehézségeit is megmutatja az impériumváltás időszakában. A következő fejezet, *A kényszer szülte innovációk és súlyos megpróbáltatások tanéve az 1919/20-as tanévről* szól. Az 1920/21-es tanévet a *Magukra hagyottan vitázva, kétség és remény között, már-már kilátástalan helyzetben* fejezet dolgozza fel. Itt már a tartalékokat felélő tanári kar és intézmény kétségbeesett küzdelmét láthatjuk a fennmaradásért. Az utolsó fejezetben, az *Epilógus: megváltás és/vagy újabb megpróbáltatások?* a korszak magyar sajátosságát, a világháború és az azt követő zavaros idők lezáratlanságát láthatjuk a tanítóképző példáján mint esettanulmányon keresztül bemutatva.

Baja esetében az első világháború vége és a szerb megszállás speciális politikai helyzetet teremtett a magyarságra nézve, annak minden hátrányával együtt. 1918-21 között három tanévet dolgozott úgy a tanítóképző tanári kara, hogy csak az 1918/19-es tanévben – az iskola történetében a 49. tanév – kapott központi segítséget, az 1919/20-as és az

1920/21-es tanévet a főiskola a saját forrásaiból oldotta meg, de a kivonult szerb csapatok után maradt káosz és a trianoni békediktátum miatt megcsonkított országban jelentkező gazdasági nehézségek miatt az anyagi problémák még 1921/22-ben és 1922/23-ban is vissza-visszatértek.

A tanítóképzőben a dualizmus korában elfogadott tanmenet szerint mindvégig középfokú oktatás folyt – az idegen nyelvi órák kivételével – magyar nyelven.

Donáth Péter öt levéltárban folytatott kutatásokat a bajai tanítóképző történetével kapcsolatban; mind a szerb, mind a magyar oldalon található levéltári forrásokat felkutatta, feldolgozta. A mű lábjegyzeteiben pontosan hivatkozik is ezekre a szerző. Emellett a másodlagos forrásokból, kortárs és későbbi szakirodalomból sincs hiány. A kismonográfia elsődleges forrásai a korabeli tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei, amelyeket a nehéz időszakban is lelkiismeretesen megtartottak és vezettek. A szerb megszállás következtében az iskolának igazodnia kellett a helyi, megszálló katonai hatalom, valamint az Újvidéken székelő *Narodna Uprava* utasításaihoz. Mindezt azzal kiegészítve, hogy ez egy magyar nyelven oktató, magyar tanítóképző volt, ebből következően magyar állami iskola. A történet főszereplője *Amler Antal*, a tanítóképző igazgatója. A műben sokszor az ő szavaival, tőle vett jegyzőkönyvrészletekkel, és idézetekkel elevenednek meg az események: az anyagi nehézségek, a tanítás alapját jelentő források előteremtése; a tanév ütemezése és levezénylése, különös tekintettel a tüzelőanyag hiányára; a vizsgáztatás, a képesítő vizsgák szervezése és a bizottságok felállítása, figyelembe véve az új állam igényeit; a fiúk és a lányok külön oktatásának nehézségei; az új hatalom akciói és elvárásai a tantestülettel szemben; *Flóra Sándor* oktató ügye; *Luibl György* gyakorlóiskolai tanár ügye stb.

A kismonográfia a pontos jegyzetapparátusa és a kiemelkedő forráskezelése mellett egy zavaró hiányosságot is magában hordoz, ez a történetben szereplő személyek és nevek kuszasága. Baja – és Bács-Bodrog vármegye – mindig is soknemzetiségű volt.

A tanítóképző épülete az előző századelőn

A lakosságot magyarok, németek, szerbek, horvátok, bunyevácok mellett még számtalan kisebb népcsoport alkotta, amelyek keveredtek egymással; a vármegyén belül a hivatalnokok vándoroltak, költözködtek, így a nemzetiségekre utaló nevek is összekeveredtek. Donáth Péter következetesen magyarosítja a történetben szereplők nevét, ami könnyen olvashatóvá teszi a művet, viszont így a nemzetiségi hovatartozások – ki melyik oldalon áll? – időnként bizonytalanok. Erre a legszembeütőbb példa *Vojnics Tunics István* – az SZHSz Királyság új főispánja – és *dr. Borbír Vojnics Ferenc* – 1915-től Baja város szabadkai származású polgármestere – nevének egymás utáni említése. A lábjegyzetekbe minimális terjedelmi többlettel belefértek volna a történetben megjelenő személyekről az alapadatok, de ezek hiánya nem rontja a kismonográfia „használati értékét”.

A *Kisemberek helytállása* szakmai szempontokat figyelembe véve alapos forrásfeldolgozáson és széles szakirodalmon alapuló, jó könyv. A speciális történelmi helyzet szülte kényszerpályák bemutatása tökéletes, a mű hűen adja vissza azt a 100 évvel ezelőtti állapotot, amikor a vesztes háború miatt meggyengült magyar államhatalom tehetetlenül asszisztálta végig az ország feldarabolását, a magyar államért és a magyarságért küzdő emberek megpróbáltatásait. Donáth Péter munkája sajnos csak digitális, e-könyv formátumban érhető el, de így is bátran ajánlható minden téma és a korszak iránt érdeklődő kutatóknak, tanárnak és diáknak. (Donáth Péter: *„Kisemberek” helytállása: tanítóképzés Baján a szerb megszállás alatt és nyomán 1918-1923. Trezor Könyv- és Lapkiadó, Terjesztő Bt. Budapest, 2018.*) A könyv elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban: <http://mek.oszk.hu/18400/18401/>. ■

Csülök, kicsit másképpen

Szünder Dezső

■ Rovatunk e havi írásában a Kedves Olvasót egy olyan étellel szeretném megismertetni, melynek alapanyagát, a csülköt minden bizonnyal sokan ismerik, kedvelik, szeretik, vagy éppen ennek az ellenkezője az igaz. Mi tagadás, valóban megosztó étel ez. Legnagyobb ellenzői talán magas zsírtartalma miatt nem fogyasztják szívesen, ám mindez odafigyeléssel, a megfelelő sütési technológia kiválasztásával nagyban csökkenthető.

Mint az ételek nagy többségénél, mindenkinek megvan a saját, jól bevált receptje. Sokan vannak olyanok is, akik szinte egész életük során egyetlenféleképpen készítik el az ételt. Az általam most megismertetni kívánt csülkös étel, úgy érzem, mind elkészítési módjában, mind tálalásában különleges.

Mindig is vonzottak a lassan, hosszú idő alatt elkészülő ételek, melyek nagy többsége szinte alig igényel különösebb munkát. Összeállítjuk az ételt, betesszük a sütőbe vagy a tűzhelyre, és hagyjuk, hogy az idő nekünk dolgozzon. Ez a fogás pontosan ilyen: este betesszük a sütőbe, lefekszünk aludni, reggel pedig készen vár minket egy olyan reggeli, mely igazán különlegessé varázsolhatja a napunkat.

Csülköt reggelire?! A Kedves Olvasó jogosan teheti fel ezt a kérdést. Tudom, sokan vagyunk – sajnos –, akik reggelire csak bekapunk valamit, és azzal próbáljuk kihúzni délig, többnyire sikertelenül. Ennek az írásnak nem is az a célja, hogy gyökeresen megváltoztassa reggelizési szokásainkat, hanem hogy alternatívát kínáljon. Magam is évente 1-2 alkalommal készítem el ezt az ételt, és mindig különleges élmény. De mindig megállapítom azt is, hogy azért mindig nem bírnám jóízűen elfogyasztani. Tipikusan olyan étel, amelyhez kedv, hangulat és leginkább hétvége kell. Hogy miért is hétvége? Az írás végére ez is kiderül.

Hogyan is álljunk neki? A legfontosabb alapanyag maga a csülök. Azon kevés csülkös ételek egyikével állunk szemben, melynél teljesen mindegy, hogy első vagy hátsó csülköt vásárolunk. Sokkal fontosabb, hány tagú a családunk. Kérjük meg a hentesünket, hogy a csülköt csontozza ki, nekünk otthon már sokkal egyszerűbb dolgunk lesz. A csontot pedig hozzuk haza, egy levesbe téve nagyon jó szolgálatot tesz majd.

Ha sikerült kicsontozva hazahoznunk a csülköt vagy csülköket, akkor terítsük ki bőrével lefelé, és szépen, ameddig tudjuk, hajtogassuk ki, hogy szinte vízszintes felületet kapjunk. Egy tálban keverjük össze sót, borsot, kevés őrölt köményt és reszelt fokhagymát. Egy kis csülök esetén a fokhagyma mennyisége 6-8 gerezd

legyen, nagy csülök esetén – különösen ha szeretjük a fokhagymát – akár egész fejet is tehetünk rá. Öntsük le annyi olívaolajjal, hogy kényelmesen kenhető masszát kapjunk! Nem kell túl sok belőle, hiszen a csülök maga is éppen elég zsiradékot tartalmaz. Keverjük össze tehát a fűszereket az olajjal, és alaposan dörzsöljük be vele a húst. Fedjük le szorosan alufóliával, majd tegyük be a hűtőbe pácolódni 6-8 órára. Este 8 körül vegyük ki a tepsi a hűtőből, óvatosan emeljük ki belőle a csülkünket, és tegyük félre egy tátra, amíg „megágyazunk” neki.

Két nagyobb darab hagymát hámozunk meg, vágjuk vékony karikákra! Szintén két nagyobb darab édesköményt vágjunk ugyanolyan vastag karikákra, mint a hagymát. Az édesköményt nem fogjuk elfogyasztani – mint ahogy a többi, a csülök alá kerülő tételt sem, hacsak nem kíváncsiságból –, épp ezért ne rémüljünk meg elsőre a kömény olykor bántóan ánizsos aromájától! Elkészült ételünkben ez csupán ízesítőként fog megjelenni, a húsnak igazán különleges aromát, illatot kölcsönözve. Ha nem jutunk hozzá édesköményhez, vagy csak nem találjuk szimpatikusnak az illatát, akkor duplazzuk meg a hagyma mennyiségét. Nem mondom, hogy ugyanazt az eredményt fogjuk elérni, de csaldódní nem fogunk akkor sem. Ha tehetjük, válasszunk édesebb hagymát, vagy használjunk többfélét, de ebben az esetben a lilát kerüljük el!

Terítsük tehát le a tepsi aljába mindenféle zsiradék használata nélkül a hagymakarikat, tegyük a tetejére egy sor édesköményt, majd a maradék hagymával borítsuk be az édesköményünket! Tegyük a hagymák közé 3-4 db babérlevelet egészben, valamint 2-3 db egész csillagánizst. Igen, azt a csillagánizst, amelyet egyébként télen, nagy hidegben a forralt borunkba is teszünk. Az íze az édesköménnyel keveredve feledhetetlen élménnyé teszi majd az elkészült ételt. Akinek pedig mindez még mindig nem elég pikáns, az megbolondíthatja az ételt néhány gerezd almával, répával vagy akár fehérrépával is. Szórjunk a csülök ágyára még 5-10 szem egész fekete borsot, tegyük rá a csülköt bőrével lefelé. Öntsük alá a csülök méretétől függően 1,5-2,5 dl száraz fehérbort. Kerüljük a populáris, illatos fajtákat, válasszunk hozzá egy szürkebarátot (ha lehet, fahordós érlelésűt). Ha esetleg rendelkezünk olyannal, ami 6-8 éves, az az igazán tökéletes választás. Fedjük le

szorosan a tepsi a alufóliánkkal, a sütőt melegítsük elő 200 °C-ra. A hőfok elérése után helyezük be a tepsi a sütőbe, és 5 percig hagyjuk 200 °C-on felmelegedni. 5 perc után állítsuk a hőfokot 80-90 °C-ra, majd térjünk nyugovóra.

Használjuk a sütő alul-felül sütő funkcióját, a légkeverést kapcsoljuk ki!

Másnap reggel első utunk vezessen a sütőhöz. Ellenőrizzük a hús puhaságát. Akkor jó, ha bőséges folyadék van az edény alján, a hús pedig annyira puha, hogy könnyedén, akár egy villával is le tudjuk fejteni a bőrről, el tudjuk választani a zsíros résztől. Ha nem ilyen, akkor tegyük vissza a sütőbe és fóliával, vagy most akár már anélkül is, süssük még 30-60 percet magasabb hőfokon!

Ha elkészült a csülök, a húsos részt válasszuk le, szedjük kis/nagyobb darabokra, tegyük át egy jénai tálba, ahol a tálalásig langyosra tud hűlni.

Az elmúlt hónapban készített kovászos kenyérből vágjunk néhány szeletet, egy tányérra tegyük tormát, mustárt ízlés és kedv szerint, ezzel és egy pohárka száraz szürkebaráttal tálaljuk a csülköt. Reggelire bort? Nos, igen, emellé lehet és kell is. A fajta különösen jó barátságot ápol a csülökkel és a tormával is. Nagyszerű élmény lesz, meglátják...

Jó étvágyat! ■